

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

DOI: 10.21547/jss.1610550

Tasvir Fiillerine Tarihî Türk Lehçeleri Bağlamında İşlevsel Bir Bakış: *Hurşîd-nâme* Örneği

A Functional Overview of Descriptive Verbs in the Context of Historical Turkish Dialects: The Example of Hursid-name

Muhammet Raşit ÖZTÜRK^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0003-0644-1336

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 31 Aralık 2024

Kabul tarihi: 23 Nisan 2025

Anahtar Kelimeler:

Tasvir fiilleri,
Kurallı birleşik fiiller,
Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa,
Hurşîd-Nâme,
İşlev.

ÖZ

Kendilerine has işlevleri ve kullanış biçimleriyle birleşik fiiller içinde özel bir yere sahip olan tasvir fiilleri, anlamı üzerinde taşıyan esas fiillere zarf-fiil eklerinin yardımıyla bağlanarak bu fiilleri çeşitli yönlerden tasvir etme görevini üstlenen yardımcı fiillerdir. Söze bir incelik, ifadeye bir çeşitlilik kazandıran bu yardımcı fiiller, kaynaklarda “yeterlilik”, “süreklilik”, “tezlik”, “yaklaşma” ve “uzaklaşma” fiilleri gibi başlıklarla dikkatlere sunulmaktadır. Bu tasnifte kullanılan isimlendirmelerde, tasvir fiillerinin öncü işlevlerinin dikkate alınmış olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte söz konusu tasvir fiillerinin çok çeşitli işlevler bildirdiği, bu çeşitliliğin Türkçenin tarihî ve çağdaş dönemlerinde tespit edilebildiği görülmektedir. Örneğin yeterlilik fiillerinin “güç yetirme” işlevinin yanında “ihtimal, rica, acıma, temenni” gibi daha pek çok işlevi mevcuttur. Süreklilik fiilleri ise, “süreklilik” öncü işlevinin yanında “istek, tavsiye, öğüt, tezlik” gibi işlevler bildirebilmektedir. Aynı şekilde tezlik fiillerinin “tezlik, hemen vuku bulma, kolaylıkla olma” işlevlerinin yanında “istek, temenni, dua” işlevlerinde kullanıldığı da Türkçenin hemen her döneminde görülebilen bir durumdur. Bu işlevsel zenginliğin sınırlarını ortaya koymak üzere, bilhassa tarihî metinler üzerinde yapılacak araştırmalar önem arz etmektedir. Bu dikkatin bir mahsulü olarak ortaya konulan bu çalışmada Eski Anadolu Türkçesi müelliflerinden olan Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa’nın *Hurşîd-nâme* (*Hurşîd ü Ferahsâd*) adlı eserinde kullanılmış olan tasvir fiilleri, işlevsel bir bakış açısıyla incelenmiştir. Bu incelemeden elde edilen bulgular, tasvir fiillerinin çok çeşitli görünümle kullanılabildiğini bir kere daha ortaya koymaktadır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: December 31, 2024

Accepted: April 23, 2025

Keywords:

Descriptive verbs,
Regular compound verbs,
Seyhögü Sadrüddin Mustafa,
Hursid-Name,
Function.

ABSTRACT

Descriptive verbs have a special place among compound verbs with their unique functions and usage patterns. These auxiliary verbs are attached to the main verbs that carry the meaning with the help of adverbial-verb affixes and describe these verbs in various ways. These auxiliary verbs, which add subtlety and variety to the expression, are evaluated in the sources under the titles of “proficiency”, “continuum”, “haste”, “approach” and “distancing” verbs. It is understood that the nomenclature used in this classification takes into account the leading functions of descriptive verbs. However, these descriptive verbs have a wide variety of functions. This diversity can be detected in historical and contemporary periods of Turkish. For example, proficiency verbs have many other functions such as “possibility”, “request”, “pity”, “wish” in addition to the function of “being able to afford”. Continuum verbs, on the other hand, can express functions such as “request”, “recommendation”, “advice”, “urgency” in addition to their “continuum” function. It is a situation that can be seen in every period of Turkish that the verbs of haste, which report the functions of “being immediately and easily”, are also used in the functions of “request”, “wish” and “prayer”. In order to reveal the limits of this functional richness, research on historical texts is particularly important. In this study, the description verbs used in the *Hursid-name* (*Hursid u Ferahsad*) of Seyhögü Sadrüddin Mustafa, one of the Old Anatolian Turkish writers, are analyzed from a functional point of view. The findings of this analysis reveal once again that descriptive verbs can be used in a wide variety of functions.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: muhammet.ozturk@erzurum.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

Verbs, which have a unique place among word types, are a type of word that expresses an process, action or situation, and contributes to the formation of the basic elements of expression by being present in the sentence in inflected or uninflected form. This word type is analysed under three headings as simple, derived and compound verbs in terms of structural features. The descriptive verbs, which draw attention as an element of compound verbs, are auxiliary verbs that are added to the main verbs carrying the meaning with the help of some gerundium suffixes and describe them in various aspects. These auxiliary verbs, which add subtlety and variety to the expression, are evaluated in the sources under the titles of “proficiency”, “continuum”, “haste”, “approach” and “distancing” verbs. Proficiency verbs, which can be identified from the Orkhon Turkish period onwards, have a rich functional appearance. *Bil-*, *u-* (It has been fused with the gerundium suffix since the Karakhanid Turkish period.) and *al-* were used as proficiency verbs in the historical process. Continuum verbs, which are encountered from the Orkhon Turkish period onwards, draw attention with their structural diversity. These descriptive verbs, many of which reveal the function of continuum, are as follows: *ṭur-/dur-*, *ḳal-*, *kör-/gör-*, *kel-/gel-*, *ḳo-/ḳoy-*, *bar-/var-*, *yöri-/yoru-/yürü-*. The first written examples of the description verb expressing haste were also found in the Orkhon Turkish period. The verb of haste, which manifested itself only in the form of *bēr-* (>*ver-*) in this period, gained diversity in the following historical periods. *Kör-* (>*gör-*), *al-*, *kel-* (>*gel-*), *ḳop-*, *ḳo-/ḳoy-* and *bar-* were used as the verbs of haste in historical periods. The descriptive verb, which expresses approach, also appeared for the first time in the Orkhon Turkish period. There are sources that say that the verb *bar-* (>*var-*) was a verb of approach in this period. During the Karakhanid Turkish period, the verb *yaz-* was formed as a verb of approach and was frequently used in the following historical periods. Apart from these descriptive verbs, it is also mentioned in the sources that the descriptive verbs *ṭur-* (>*dur-*) and *bar-* are also used as verbs of approach. The verb of distancing, which is not as widely used as other descriptive verbs and formed by the formulaicity of the verb *git-*, is one of the forms specific to Old Anatolian Turkish.

In addition to their primary functions, the above-mentioned types of descriptive verbs are used in many different functions. For example, proficiency verbs have many other functions such as “possibility”, “request”, “pity”, “wishful thinking” in addition to the function of “being able to afford”. Continuum verbs, on the other hand, can express functions such as “request”, “recommendation”, “advice”, “urgency” in addition to their “continuum” function. Likewise, in addition to the functions of “being immediately and easily”, the verbs of haste also have the functions of “request”, “wishful thinking” and “prayer”. This functional diversity of descriptive verbs has been analysed in many studies and the findings have been presented for attention. In addition, new studies to be carried out especially on historical texts will contribute to the formation of new perspectives. This study, which was written as a result of this attention, deals with the description verbs in the *Hursid-name* (*Hursid u Ferahsad*) of Seyhoglu Sadruddin Mustafa, one of the important writers of the Old Anatolian Turkish period. Firstly, all the description verbs in *Hursid-name* were identified, and then these description verbs were evaluated from a functional point of view. The findings reached as a result of this evaluation are as follows:

A total of 166 descriptive verbs are used in the work *Hursid-name*. Of these, 83 (50%) are verbs of proficiency. In the work, *bil-* and *u-* (Fused with gerundium suffix.) descriptive verbs draw attention as proficiency descriptive verbs. Among these descriptive verbs, the verb *bil-* is used in the functions of “being able to afford”, “not being able to afford”, “unfortunateness, misfortune”. The descriptive verb *u-*, which is fused with the gerundium suffix, is used in various functions such as “not being able to afford”, “inability, incapableness”, “unfortunateness, misfortune”, “mercy, pity”, “wishful thinking, prayer”, “doing a job in its natural course” and “voluntariness”. Among these functions, the function “not being able to afford” is used in 35 different places. This usage, which corresponds to 21% of the total usage, is the busiest usage in the text.

The auxiliary verbs used as continuum descriptive verbs in *Hurşid nâme* are *ṭur-/dur-*, *gör-*, *gel-* and *ḳal-*. All of these descriptive verbs, which are used 43 times in the text, reveal the function of continuum. In addition to its continuum function, it was also found that the descriptive verb *gör-* was used in the functions of “advice, counsel”. Also noteworthy are the compound verbs *örü ṭur-* (stand up), *ṭuru gel-* (stand up) ve *ṭaṇa ḳal-* (be astonished), which are formed and formulaicited with continuum imagery verbs.

In *Hursid-name*, the most common verb used in the expression of haste is the descriptive verb *gel-*. The verb *gel-* constitutes 50% (20 pieces) of the 40 times of the verbs of haste in the text. In addition, the descriptive verb *ṽer-* is also in common use in the text. However, the descriptive verb *ṽer-* is used in the text in the functions of “crave, prayer, wishful thinking” rather than “suddenness”. In addition to these descriptive verbs, the verbs *gör-* and *ḳo-* are also used in a few instances as a verb of haste.

Giriş

Bir ya da birden çok heceli ses gruplarından oluşan, tek başına kullanıldıklarında zihinde somut veya soyut bir kavrama karşılık gelen veya somut ve soyut kavramlar arasında geçici ilişkiler kurmaya yarayan dil birimleri olan (Korkmaz, 2017a, s. 174) ve dilin örgüsünü oluşturan (Aksan, 2015/III, s. 15) kelimeler; yapı, görev ve nitelik bakımından isim, fiil, zamir, sıfat, zarf, edat, bağlaç, ünlem gibi çeşitli türlere ayrılırlar. Bu türler arasında kendine mahsus bir yere sahip olan fiil; bir oluş, kılış veya durumu ifade eden, cümle içinde çekimli veya çekimsiz hâlde bulunarak anlatımın temel unsurlarının oluşumuna katkıda bulunan, bir yanıyla hareket ve zamana delalet edip (Şemseddin Sami, 2015, s. 353) bir yanıyla varlıktaki değişimi ortaya koyan (Karaağaç, 2013, s. 389) bir kelime türüdür. Kaynaklarda *yapıları*, *içerikleri*, *anlamları*, *kılınışı* *biçimleri* ve *çatıları* dikkate alınarak farklı sınıflandırmalara tabi tutulan fiiller (Bu sınıflandırmalar için bk. Korkmaz, 2009, s. 528-538, Banguoğlu, 2011, s. 408-419, Eker, 2019, s. 318), yapı özellikleri bakımından *basit*, *türemiş* ve *birleşik fiiller* olmak üzere üç başlık altında incelenirler. Daha küçük anlamlı parçalara ayrılamayan, kök durumunda bulunan fiiller basit fiillerdir: *oku-*, *yaz-*, *bak-* vd. Yapım ekleri vasıtasıyla genişletilerek sözlük elemanı olan, kökteki anlamdan daha farklı bir anlam bildiren fiiller ise türemiş fiil olarak değerlendirilir: *dile-*, *anla-*, *aldır-* vd. Basit ve türemiş fiillerden farklı bir görünüş sergileyen birleşik fiiller ise bir esas fiil, isim veya isim görünümündeki sıfat-fiil yahut bir zarf-fiil ile bir yardımcı fiilin birleşmesi ve anlamca kaynaşmasından oluşmuş yapılardır. Söz dizimsel düzlemde asıl anlamı taşıyan isim veya fiil unsuru başta, anlamını yitirmiş ve bu yönüyle bir gramer ögesi değeri taşıyan yardımcı fiil ise sonda yer alır (Daşdemir, 2014, s. 44). Anlam kaymasına uğramış ve deyimleşmiş birleşik fiillerde yardımcı fiille birlikte birleşimin diğer unsurları da anlamını yitirebilse de söz dizimsel sıralama değişmemektedir.

Birleşik fiiller, yapısal ve işlevsel hususiyetlerinin farklılığı göz önüne alınarak çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırmaların ana hatları kaynak kitapların pek çoğunda ortaklık arz etmektedir¹. Buna göre birleşik fiiller; “isim + yardımcı fiil kuruluşunda olan birleşik fiiller”, “sıfat-fiil + yardımcı fiil kuruluşunda olan birleşik fiiller”, “zarf-fiil + yardımcı fiil kuruluşunda olan birleşik fiiller” ve “anlamca kaynaşıp deyimleşmiş birleşik fiiller” olarak sınıflara ayrılabilir (Korkmaz, 2009, s. 792-837, Karahan, 2023, s. 96-105, Daşdemir, 2014, s. 44-52).

“İsim+yardımcı fiil kuruluşunda olan birleşik fiiller” birleşik fiillerin görece en sık kullanılan bölümüdür. Bu kuruluşta isim unsurunu fiilleştirmek üzere *et-*, *ol-*, *kıl-*, *yap-*, *eyle-*, *buyur-* gibi yardımcı fiillerden istifade edilir. Müstakil olarak bir oluş ve kılış bildirmeyen bu

¹ Bununla birlikte bazı kaynak kitaplarda farklı tasnifler de yapılmıştır. Tahsin Banguoğlu (2011, s. 482-494), “Fiil” başlığı altındaki müstakil bölümlerde “karışık fiiller”i ve “tasvir fiilleri”ni ele almış, “Birleşik Fiil Tabanları” başlığını taşıyan farklı bir bölümde ise “deyimleşmiş birleşik fiiller” ile “isim + yardımcı fiil kuruluşundaki birleşik fiiller”i karışık olarak işlemiştir (2011, s. 310-318). Necmettin Hacıeminoğlu (2016, s. 312-313) birleşik fiilleri “fiil + yardımcı fiil kuruluşunda olan birleşik fiiller” (tasvir fiilleri) ve “isim + yardımcı fiil kuruluşunda olan birleşik fiiller” (*adam ol-*, *dua et-* vd.) olmak üzere iki başlıkta incelemiştir. İkinci başlık altında ayrıca deyimleşmiş birleşik fiillere de (*canı çık-*, *hasta düş-*) değinmiştir. Muharrem Ergin’in (2009, s. 386-387) ve Günay Karaağaç’ın (2012, s. 471-476) tasnifleri de Hacıeminoğlu’nun tasnifine yaklaşmakta, yalnızca deyimleşmiş birleşik fiillere değinmemeleriyle ondan ayrılmaktadır. Süer Eker (2019, s. 366-367) birleşik fiilleri “tasvirî fiiller”, “isim + yardımcı fiil kuruluşundaki birleşik fiiller” ve “diğer birleşik fiiller” olmak üzere üçe ayırmış, “karışık fiiller”i de “diğer birleşik fiiller” içinde zikretmiştir. Jean Deny’in tasnifi ise (2012, s. 437-452) farklı ana hatlara sahiptir. Deny, birleşik fiilleri “katmerli fiiller” ile “birleşik fiiller” olarak iki ana başlığa ayırmıştır. Karışık fiiller ile tasvir fiillerini “katmerli fiiller” başlığı altında işleyen Deny, “isim + yardımcı fiil kuruluşunda olan birleşik fiiller”i ise “birleşik fiiller” başlığı altında değerlendirmeyi uygun görmüştür.

yardımcı fiiller, isim unsuruyla kaynaşarak daha özel bir anlam ifade etmektedir: *acele et-*, *hasta et-*, *ifade et-*, *esir ol-*, *pişman ol-*, *adam ol-*, *mecbur kıl-*, *namaz kıl-*, *hareket yap-*, *gösteriş yap-*, *emreyle-*, *kabul buyur-* vd.

Kaynaklarda “karmaşık fiiller”² olarak da zikredilen (Korkmaz, 2009, s. 801, Banguoğlu, 2011, s. 482, Karaağaç, 2013, s. 525-526, Daşdemir, 2014, s. 46) “sıfat-fiil + yardımcı fiil kuruluşunda olan birleşik fiiller” işlevleri bakımından üç gruba ayrılmaktadır. “Öncelik Fiilleri” olarak da bilinen ilk grup /-mXş ol-/ yapısıyla kurulur ve bu kuruluşla eylemin içinde bulunulan zamandan daha önce gerçekleştiği veya gerçekleşeceği ifade edilmiş olur: *bitirmiş ol-*, *duymuş ol-* vd. /-r-, -Ar-, -Xr-, -mA-z ol-/ yapısıyla kurulan ikinci grup ise “alışkanlık fiilleri”dir. Bu kuruluşla eylemin bir alışkanlık hâlinde bir süredir yapıldığı veya yapılmadığı ifade edilmiş olur: *gider ol-*, *sormaz ol-* vd. Karmaşık fiillerin üçüncü ve son grubunu ise “niyet fiilleri” oluşturur. /-(y)AcAK-, -(y)AsI ol-/³ yapısıyla kurulan bu birleşik fiillerde eylemin henüz gerçekleşmediği; bir niyet, bir yeltenme durumunda olduğunun ifadesi mevcuttur: *gidecek ol-*, *yapacak ol-* vd.

“Zarf-fiil + yardımcı fiil kuruluşunda olan birleşik fiiller”, anlamı üzerinde taşıyan bir esas fiil ile bu esas fiildeki anlamı tasvir eden, onu çeşitli yönlerden betimleyen ve bu özellikleriyle “tasvir fiili” olarak adlandırılan bir yardımcı fiilin birleşiminden oluşmaktadır. Bu kuruluşta esas fiil, yardımcı fiile zarf-fiil ekleri vasıtasıyla bağlanmaktadır⁴.

“Anlamca kaynaşıp deyimleşmiş birleşik fiiller” ise dilin konuşurları tarafından kullanıla kullanıla özel anlamlar kazanan ve çeşitlenen, bu yönleriyle söz varlığına büyük bir zenginlik katan birleşik fiillerdir (Korkmaz, 2009, s. 837). Bu kuruluştaki birleşik fiillerde genellikle unsurların tamamının esas anlamlarını yitirdiği, yeni ve bağımsız bir anlamın ortaya çıktığı görülür: *can at-*, *boyunun ölçüsünü al-*, *feleğin çemberinden geç-*, *kan gövdeyi götür-*, *yer yerinden oyna-* vd.

Tasvir Fiilleri

Tasvir fiilleri, kaynaklarda “kurallı birleşik fiiller” (Demir, 2004, s. 103), “özel birleşik eylemler” (Gencan, 2001, s. 340) ve “ulaçlı birleşik eylemler” (Hatiboğlu, 1972, s. 45, Hengirmen, 1995, s. 268) olarak da adlandırılan birleşik fiillerin bünyesinde bulunan yardımcı fiilleri ifade etmektedir⁵. “İkincil yardımcı fiiller⁶” olarak dikkat çeken, kendileri de birer esas

² Günay Karaağaç (2013, s. 526), tasvir fiilleri ile kurulan birleşik fiilleri de “karmaşık fiiller” içinde değerlendirmektedir.

³ Zeynep Korkmaz (2009, s. 806), bu yapıları /-(y)XcX ol-/ ve /-(X)msAr ol-/ yapılarını da eklemiştir. /-(y)XcX ol-/ yapısını Tahsin Banguoğlu da (2011, s. 485) zikretmektedir.

⁴ “Zarf-fiil + yardımcı fiil kuruluşunda olan birleşik fiiller” hakkında sonraki başlıklarda detaylı bilgi verilecektir.

⁵ Böyle olmakla birlikte, “tasvir fiili” teriminin farklı değerlendirmelere tabi tutulduğu da görülmektedir. Zeynep Korkmaz (2017a, s. 224), Tahsin Banguoğlu (2011, s. 488), Vecihe Hatiboğlu (1972, s. 45), Kaya Bilgegil (1963, s. 280-281), Nurettin Koç (1990, s. 279), Mehmet Hengirmen (1995, s. 268), Necati Demir (2004, s. 104), Hatice Şahin (2000/2001, s. 97), Süer Eker (2019, s. 366) ve Dilek Ergönenç Akbaba (2015, s. 579) gibi araştırmacılar birleşik fiilin tamamının bir “tasvir fiili” olduğunu söylemektedir. Annemarie von Gabain (1953, s. 19), Leyla Karahan (2023, s. 102), Haydar Ediskun (1992, s. 228-229) ve Filiz Meltem Erdem Uçar (2016, s. 23) gibi araştırmacılar ise birleşik fiilin yardımcı fiil unsuruna “tasvir fiili” demektedir. Bu kuruluşlarda esas fiilin anlamını “tasvir eden” unsur, yardımcı fiillerdir. Dolayısıyla bu yardımcı fiillere “tasvir fiili” demek daha uygun görülmektedir. Bu yardımcı fiillere “tasvirci yardımcı fiil” (Korkmaz, 2017a, s. 224) ve “tasvir ek fiili” de (Kuş 2018b, s. 77) denilmektedir. Bu isimlendirmelerden de anlaşılacağı üzere bu yardımcı fiiller tasvir etme işlevine sahiptir yani “tasvir fiili”dir. *Gelebil-* gibi bir yapıda *gel-* fiiline “tasvir edilmiş fiil”, yapının tamamına ise “birleşik fiil” yahut “tasvirli birleşik fiil” demek gerekmektedir.

⁶ Zeynep Korkmaz (1959, s. 107) yardımcı fiilleri “esas yardımcı fiiller” ve “ikincil yardımcı fiiller” olmak üzere

fiil olmakla birlikte anlamlarından uzaklaşmış bulunan bu yardımcı fiiller, anlamı üzerinde taşıyan esas fiillere zarf-fiil eklerinin⁷ yardımıyla bağlanarak o fiilleri çeşitli yönlerden tasvir etme görevini üstlenirler. Hareketin zaman çizelgesindeki yerini belirten, yani kiplik değerini işaretleyen ve hareketin ortaya çıkışı sırasındaki niteliğini belirten tasvir fiilleri (Ergönenç Akbaba, 2015, s. 583), esas fiile bir anlatım gücü, ifade kıvraklığı ve anlam inceliği kazandırmakta (Demir, 2004, s. 104), esas fiildeki oluş ve kılışın tarzını göstermektedir (Uysal, 2012, s. 346). Tasvir fiillerinin esas fiildeki anlama katkı sunması ve çoğunlukla kendi anlamlarının dışında kullanılması, bunların “yardımcı unsur” olarak esas unsur olan fiillere hizmet ettiklerine işaret eder. Bu durum ise tasvir fiillerini görev ve kullanılış bakımından eklere yaklaştırmaktadır. Örneğin *gel-i+ver-* birleşik fiilindeki *ver-* tasvir fiili, esasen bir fiil şeklinin ek olarak görevlendirilmesiyle kullanılan bir unsurdur.

Tasvir fiilleri, bildirdikleri işlevlere göre farklı sınıflara ayrılmaktadır⁸. Yeterlilik işleviyle ön plana çıkan ve bundan ötürü “yeterlilik fiili” olarak adlandırılan *bil-* tasvir fiili, esas fiile /-(y)A/ zarf-fiil ekiyle bağlanmakta ve yeterlilik işlevinin yanı sıra; ihtimal, rica, tavsiye gibi pek çok işlev bildirmektedir: *gelebil-, okuyabil- vd.* Türkçenin tarihî dönemlerinde *u-, al-* gibi tasvir fiilleri de yeterlilik işlevleriyle dikkat çekmektedir (bk. *Yeterlilik Fiilleri*).

Üzerine eklendiği esas fiile süreklilik arz eden bir oluş veya kılış anlamı katan *kal-, dur-, gel-, gör-, koy-* tasvir fiilleri ise “süreklilik fiilleri”ni oluşturur. Bu fiiller esas fiile /-(y)A/ ve /-(y)Xp/ zarf-fiil ekleriyle bağlanmaktadır⁹: *bakakal-, bekleyedur-, söylenegel-, alıkoy-, sevmeyegör-, ağlayıp dur-, uyuyup kal- vd.* Türkçenin tarihî dönemlerinde *bar- (>var-), ko-, yörü/yoru- (>yürü-)* gibi tasvir fiilleri de süreklilik işlevleriyle dikkat çekmektedir (bk. *Süreklilik Fiilleri*).

Eylemin çabucak, kolaylıkla yapıldığını bildiren *ver-* tasvir fiili ise “tezlik fiili” olarak dikkat çekmektedir. Esas fiile /-(y)X/ zarf-fiil eki ile bağlanan *ver-* fiili, çabukluk ve kolaylıkla yapma işlevlerinin yanı sıra rica işlevinde de kullanılmaktadır: *alıver-, götürüver- vd.* Türkçenin tarihî dönemlerinde *kel- (gel-), kop-, kör- (>gör-), ko- ve bër- (>ver-)* gibi tasvir fiilleri de tezlik işlevleriyle dikkat çekmektedir (bk. *Tezlik Fiilleri*).

ikiye ayırmaktadır. Ona göre *Ol-, i- (<er-)* ve *tur-* gibi yardımcı fiiller, bir ismin üzerine gelerek onu fiil kalıbına sokan esas yardımcı fiillerdir. İkincil yardımcı fiiller ise aslında esas fiil oldukları hâlde kullanım sahasında bu özelliklerini kaybedip bazı anlam incelikleri kazanarak yardımcı fiil hâline gelmiş olan fiillerdir.

⁷ Güncel çalışmaların tamamına yakınında tasvir fiilleriyle kurulmuş birleşik fiillerde bağlantıyı zarf-fiil eklerinin kurduğu konusunda fikir birliği vardır. Fakat Haydar Ediskun (1992, s. 229) ve Kaya Bilgegil (1963, s. 280-281) bu zarf-fiil eklerinden olan /-(y)A/ ekini “istek kipi” olarak değerlendirmektedir. Bilgegil’e göre (1963, s. 281) diğer ünlüler ise birer sestene ibarettir. Nurettin Koç (1990, s. 279) bu ünlülere “ek”, Tahir Nejat Gencan (2001, s. 341) ise “ünlü harf” demekle yetinmiştir. Nadir İlhan ise (2001, s. 180-182) günümüzde tek ünlülü zarf-fiil yapılarının olmadığını ve tasvir fiillerdeki eklerin de zarf-fiil eki işlevi taşımadığını belirterek bu eklerin semantik değil fonetik bir zorunluluk olarak ortaya çıktığını yani bağlayıcı ünlü/bağlantı ünlüsü olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir. İlhan’ın görüşüne “Birleşik fiillerin birinci kelimesi ünlü ile bittiğinde arada y ünsüzü türemektedir: *Ağlayı verdi* gibi. Bu fiilde ünlüye ‘bağlayıcı ünlü’ dersek y ünsüzüne ne diyeceğiz?” diyerek itirazda bulunan Sadettin Özçelik’e göre ise bu ekler kalıplaşmaya uğradıkları için bugün zarf-fiil eki oldukları tam sezilememesine rağmen esasen birer zarf-fiil ekidir (2002, s. 822-823).

⁸ “Yeterlilik, süreklilik, tezlik, yaklaşma ve uzaklaşma” fiilleri, kaynaklarda “zarf-fiil + yardımcı fiil kuruluşunda olan birleşik fiiller”in alt başlığı olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye birleşik fiilin tamamına “yeterlilik / süreklilik / tezlik / yaklaşma / uzaklaşma” fiili denilmiştir (Korkmaz, 2009, s. 811-812, Banguoğlu, 2011, s. 489-493, Hatiboğlu, 1972, s. 45). Fakat esas fiile “yeterlilik / süreklilik / tezlik / yaklaşma / uzaklaşma” anlamlarını katan unsurlar *bil-, kal-, dur-, gel-, gör-, koy-, ver-, yaz-, git-* gibi yardımcı fiillerdir. Dolayısıyla bu yardımcı fiillere “yeterlilik / süreklilik / tezlik / yaklaşma / uzaklaşma” fiili/fiilleri demek daha doğru olacaktır.

⁹ *Alıkoy-* örneğinde ise /-ı/ zarf-fiil eki bağlantıyı sağlamıştır.

Bir eylemin gerçekleşmesine çok az kaldığının ifadesi olan yaz- tasvir fiili ise “yaklaşma fiili”dir. Yaz- tasvir fiili esas fiile /-(y)A/ zarf-fiil ekiyle bağlanmaktadır: *öleyaz-, düşeyaz- vd.* Eylemin içinde bulunulan zamandan uzaklaştığını bildiren git- tasvir fiili ise “uzaklaşma fiili” olarak bilinmektedir. Uzaklaşma fiili, esas fiile /-(y)A/ ve /-(y)Xp/ zarf-fiil ekleri ile bağlanmaktadır: *olagit-, sönüp git- vd.*

Yeterlilik Fiilleri

Yeterlilik, bugün Türkiye Türkçesinde işlek bir kullanıma sahip olan bil- fiilinin, Türkçe Sözlük’te yer alan “*Bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak.*”, “*Bir bilim veya sanat dalında yeterli olmak.*” ve “*Bir iş yapmaya alışmış olmak, elinden gelmek.*” (Türk Dil Kurumu, 2009, s. 272) esas anlamlarından fazla uzaklaşmayarak kurmuş olduğu bir tasvir fiili türüdür¹⁰. Esas olarak yeterlilik (ve olumsuz yapılar da yetmezlik) işleviyle ön plana çıkan bu tasvir fiili, kullanım sıklığının da etkisiyle işlevsel bir çeşitlilik kazanmıştır. Bahri Kuş (2018a), tarihî Türk lehçelerindeki tasvir fiillerini işlevsel olarak incelediği doktora tezinde bu çeşitliliğin sınırlarını başarılı bir şekilde ortaya koymuştur. Kuş’un çalışmasında (2018a, s. 472-474) bil- tasvir fiilinin tarihî lehçelerdeki ihtimal, iktidar, imkân ana işlevlerinin yanında tam 85 alt işlevinin olduğu ortaya konulmuştur. Bil- tasvir fiilinin işlevleri üzerine kaleme alınan çalışmalardan biri de Funda Kara’ya aittir (2011). Bu tasvir fiilinin Türkiye Türkçesindeki işlevlerine değinen Kara, çalışmasında yeterlik, yetenek, yetmezlik, ihtimal, kılammama ihtimali, kılmmama ihtimali, rica, izin, tavsiye, yasak, zıtlığa hazırlık ve inanmama, hayret ve iltifat işlevlerini dikkatlere sunmuştur (2011, s. 1429-1434).

İşlevsel zenginliğiyle dikkat çeken bil- tasvir fiili, Türkçenin ilk yazılı dönemi olan Köktürkçe döneminde henüz tasvir fiili görünümüne evrilmemiştir. Her ne kadar Orhon yazıtlarında “*Nëñ nëñ sabım érser beñgü taşka urtum. Añar körü bilij.*” (Söyleyecek her ne sözüm var ise ebedî taşa kazıdım. Ona bakarak bu sözleri öğrenin.) (KT G11 / Tekin, 2014, s. 22-23) cümlelerinde zarf-fiil kuruluşunda olan bir yapının ardından gelip biçimsel olarak bir birleşik fiil kurmuş olsa da bu kullanımda bil-, işlevsel olarak tasvir fiili görünümünde değildir. Köktürkçe döneminde yeterlilik işlevini taşıyan tasvir fiili u- fiilidir. Bu fiil, muhtemelen yeterlilik fiilinin en eski biçimidir (Demir, 2004, s. 106). “Güç yetirmek, muktedir olmak” anlamlarını taşıyan u-, bir eylemin yapılabileceğini bildirmektedir (Tekin, 2016, s. 96): “*Türük bodun eliñin törügin kim artatı udaçı érti?*” (Türk halkı, senin devletini, yasalarını kim yıkıp bozabilir?) (BK D19 / Tekin, 2014, s. 56-57).

Bil- fiili Uygur Türkçesi döneminde de tasvir fiili olarak kullanılmamıştır. Bu dönemde yeterlilik işlevini taşıyan tasvir fiillerinden biri yine u- fiilidir (Gabain, 2000, s. 110, Eraslan, 2012, s. 516): “*Ƙan inçé tēp yarlıgƙadı: Ʀıdu umadam!*” (Han şöyle açıkladı: Onu engelleyemedim!) (PKPH XXVII/2-3 / Hamilton, 2020, s. 44). Er- ve bol- fiilleri de, u- fiili kadar olmasa da, yeterlilik işleviyle kullanılmıştır: *ƙılƙu ér-/ ƙılƙuluk ér-* (yapabilmek) (Gabain, 2000, s. 109), “*Munça teñlig ulsuz tüpsüz yértinçül[er]teki tağ iş tam suzak söğüt iğaç yağız yēr suv sütte ulatılarığ yomƙını yığıp par(a)manuƙyaların sanap neteg bilgeli bolmaz érser ançulayu [o]ƙ yme...*” (Böyle sonsuz yerlerdeki dağları, otlakları, surları, köyleri, ağaçları, kahverengi toprağı, suyu ve sütti, âlemlerdeki her şeyi bir araya toplayıp zerrelerini sayamayacağımız gibi...) (AY-I 61-67 / Zieme, 1996, s. 72). “*Tavraƙ bargalı bolmadı.*” (Çabuk ilerlemek mümkün değildi.) (Erdal, 2004, s. 259; Taş, 2023, s. 44). Bu fiillerin yanında boltuk-

¹⁰ Gabain (1953, s. 24; 2000, s. 89), bil- fiilinin esas anlamlarından tam olarak uzaklaşmadığını dikkate alarak bu fiili tasvir fiili olarak değerlendirmemiştir. Ona göre bil- fiili, ikili birleşik fiil kuruluşundaki yardımcı fiillere eş bir kullanıma sahiptir ve bir “modal yardımcı fiil” olarak değerlendirilmelidir.

yardımcı fiili de *bol-* yardımcı fiili yerine yeterlilik/olasılık işlevlerinde kullanılmıştır (Tekin, 2013a: 486): “*Ol hoşların sakışın sanağalı boltuğmaz*¹¹.” (*O tozların sayısını saymak mümkün değildir.*) (Eraslan, 2012, s. 445).

Bil- fiili, ilk defa Karahanlı Türkçesi döneminde kaleme alınmış olan *Kutadgu Bilig*’de bir tasvir fiili olarak kullanılmıştır (Korkmaz 1959, s. 115): “*Tuta bilse devlet tezümez turur / Qalı tezse tegmez yana terk kezig*” (*İnsan tutabilirse mutluluk kaçamaz, kalır. Eğer kaçarsa sıra sana yine tez gelmez.*) (KB 713 / Arat, 2008, s. 204-205). Aynı fiil, *Atebetü’l-Hakâyık*’ta da yeterlilik işleviyle karşımıza çıkmaktadır: “*Akı er biligni yete bildi kör*” (*Bak, cömert kişi bilgiyi beraberinde götürebildi.*) (AH 237 / Arat, 2006, s. 59). Bu kullanımlarla birlikte *u*-¹² fiilinin de yeterlilik tasvir fiili olarak bu dönemde kullanımı devam etmiştir: “*Nêçe ked er êrse yonag tınlamaz / Ozunçı ara kirse sernü umaz*” (*Kişi ne kadar olgun ve iftiralara kulak asmaz biri olsa bile, iftiracı araya girince sabredemez.*) (KB 5863 / Arat, 2008, s. 972-973). Bu örneklerine rağmen, *u-* fiili, Karahanlı Türkçesi döneminde yavaş yavaş yardımcı fiil olarak kullanımdan çıkmış ve zarf-fiil ekiyle birleşerek ekleşmiştir (Korkmaz 1959, s. 110): “*Kamuğ kazganıgı ajun mâlını / Yëyümedi bardı körün hâlini*” (*Dünya malını kazananların hâllerini görün ki, kazandıklarını yiyemeden gittiler.*) (AH 273-274 / Arat, 2006, s. 62). *Al-* tasvir fiili de Karahanlı Türkçesi döneminde tespit edilen yeterlilik tasvir fiillerindendir (Güner, 2008, s. 418): “*Yana saknu aldı kör Ögdülmişig*” (*Sonra birdenbire Ögdülmiş’i hatırlayabildi.*) (KB 1577 / Arat, 2008, s. 340-341). Bu tasvir fiillerinin yanında “*bol-*” tasvir fiili de *Dîvânü Lugâti’t-Türk* ve *Kutadgu Bilig*’de yeterlilik işleviyle kullanılmıştır (Erdal, 2004, s. 259; Taş, 2023, s. 45): “*Telim sözüg uksa bolmas, yalım kıya yıksa bolmas.*” (*İnsan saçma sözü anlayamadığı gibi dağın yalçın kayalarını da yıkamaz.*) (DLT 453 / Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 356); “*Nêçe kördüm êrse isizler işi / Ozu bolmadı ay biliglig kişi*” (*Ey bilgili kişi! Kötülerin işinin asla ileri gidemediğini kaç defa gördüm*) (KB 248 / Arat, 2008: 128).

Bil- fiilinin yeterlilik tasvir fiili olarak kullanımı Harezmi Türkçesi döneminde de devam etmiştir: “*Şabur kılu bilmediler.*” (*Sabredemediler.*) (NF 71/16 / Mahmut b. Ali, 2014, s. 53), “*Soruş kim kılğanın aytu bërşün eger sözleyü bilse.*” (*Eğer söyleyebilirse sorun olanı biteni anlatsın.*) (KE 40r5 / Ata, 2019b, s. 94). Bu dönemde, yaygın olmamakla birlikte, *u-* fiili de olumsuz yapılarda zarf-fiil ekiyle kaynaşmış olarak kendini göstermektedir (Eckmann, 2017, s. 25): “*Bizke sihr kılıp turur, körümez-biz, tedi.*” (*Bize sihir yapmıştır, göremeyiz, dedi.*) (NF 21/14 / Mahmut b. Ali, 2014, s. 16). Harezmi Türkçesi döneminde bilhassa olumsuz yapılarda karşımıza çıkan bir başka yeterlilik tasvir fiili ise *al-* fiilidir: “*Qaçkañı tuta almas mu-sen, êldin kıava almas mu-sen?*” (*Kaçanı yakalayamaz mısın? Onu memleketten kovamaz mısın?*) (KE 111v17 / Ata, 2019b, s. 236).

Kıpçak Türkçesi döneminde yeterlilik ifade eden asıl yardımcı fiil *bil-* fiili olsa da *al-* ve zarf-fiil ekiyle kaynaşmış olarak *u-* fiilleri de yeterlilik fiili olarak karşımıza çıkmaktadır (Güner, 2013, s. 317-318). *Bil-* tasvir fiili olumlu ve olumsuz yapılar üzerinde tespit edilebilmektedir: “*Qutula bilse müdde’iler melâmetinden qutula bilmegey.*” (*Kurtulabilse dahi iddia sahibinin dilinden kurtulamayacak.*) (GT 237/9 / Karamanlioğlu, 2019, s. 118), “*Okıyu bilmes kişi-turur.*” (*Okuyamayan kişidir.*) (İM 487b/4 / Toparlı, 2017, s. 355). *Al-* tasvir fiili ise olumsuz ifadelerde karşımıza çıkmaktadır (Korkmaz 1959, s. 112): “*Ol ilan*

¹¹ Kemal Eraslan’ın çalışmasında *bultuk-* şeklinde verilen yardımcı fiil, Talât Tekin’e göre (2013a: 487) *boltuk-* okunmalıdır.

¹² Zeynep Korkmaz (1959, s. 111), bu dönemde *u-* fiilinin yalnızca olumsuz yapılarda karşımıza çıktığını kaydetmektedir. Bununla birlikte *Kutadgu Bilig*’de tanıklanan *baruğay* (3789) ve *ëtügey* (4838) biçimleri, *u-* fiilinin olumlu yapılarda da kullanıldığını göstermektedir (Erdal, 2004, s. 259).

boyına yamanlıh étse cānına éte almas.” (O, yılan vücuduna zarar verse de ruhuna bir şey yapamaz.” (CC 63a/33-34 / Argunşah ve Güner, 2015, s. 270-271). U- tasvir fiili ise dönem sözlüklerinden olan *Kitâbü'l-Ef'âl*'deki sınırlı örneklerde görülmektedir: *alumaz, kılumadı* (Güner, 2013, s. 318).

Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçelerinde tespit edilmiş olan *al-* fiili, Çağatay Türkçesi döneminde en sık kullanılan yeterlilik tasvir fiilidir. Oğuz Türkçesinin etkisiyle *bil-* ve zarf-fiil ekiyle kaynaşmış olarak *u-* fiilleri de bu dönemde tespit edilen tasvir fiillerindendir (Argunşah, 2017, s. 210). *Al-* fiili, hem olumlu hem de olumsuz yapılar üzerinde tespit edilebilmektedir: “*Bu çemen ara köre almadım haṭ u ḥāl ü ḳaddini*” (Bu çimenlikte yüzündeki tüyleri, benleri ve endamını göremedim.) (YE 59/4 / Köktekin, 2007, s. 94), “*Hîç kimge ayta alman kim nê ḥālim bar idi*” (Ne hâlde olduğumu hiç kimseye söyleyemem.) (HB 178/1 / Yıldırım, 2021, s. 236). “*İktidar ve olabilirlik iradesi*” bildiren *bil-* fiili (Eckmann, 2013, s. 115), daha çok olumsuz ifadelerde kullanılmıştır: “*Aldı könlümni birev kim atını / Ayta bilmen yār u hîç mahrem bile*” (Biri gönlümü aldı ki, onun adını eşe dosta bile söyleyemem.) (LD 395/2 / Karaağaç, 2020, s. 274). *Bol-* fiilinin de dönem eserlerinde yeterlilik ve olasılık işlevleriyle kullanıldığı kaynaklarda zikredilmektedir (Tekin, 2013a: 484): “*Kirgeli bolmadı.*” (Girmek mümkün değildi.) (Brockelmann, 1954, s. 249), “*Anamğa ḥod mümkün emes edi, kim mundaḳ söz ayta bolḡay.*” (Anama bile böyle söz söylemek mümkün değildi.) (Eckmann, 2013: 115). Bu dönemde zarf-fiil ekiyle kaynaşmış olan *u-* tasvir fiilinin kullanımı ise çok seyrek: “*Tilekini ḳilumayu ṭurur miz.*” (Dileğini yerine getiremeyiz.) (SGT 88a/7 / Ergene, 2017, s. 359).

Türkiye Türkçesinin ilk tarihî dönemi olan Eski Anadolu Türkçesinde yeterlilik fiilinin kullanımı Türkiye Türkçesinden çok farklı değildir. Bu dönemde kullanılan yeterlilik fiillerinin *bil-* ve zarf-fiil ekiyle kaynaşmış *u-* fiilleri olduğu görülmektedir (Köktekin, 2011, s. 135). Olumlu ifadelerde sıklıkla karşımıza çıkan *bil-* fiilinin bu dönemde yaygın bir kullanımı vardır: “*Sen bu işi başarı bilürseñ eyüdü.*” (Sen bu işi başarabilirsen iyidir.) (MN 22a/9 / Korkmaz, 2017b, s. 201), “*Ulaşu bilür-iseñ toḡru yāra / Yār seni ulaṣdura ululara*” (Eğer doğru bir dosta ulaşabilirsen o seni velilere, ulu kişilere kavuşturur.” (GN 463 / Yavuz, 2000-I/1, s. 111). *Bil-* fiili, çok yaygın olmamakla birlikte, bu dönemde olumsuz ifadelerde de kullanılmıştır: “*Bir yigidün ḳara taḡ yumrısınca mālī olsa yığar dērer ṭaleb eyler, naṣībinden artuḡın yēye bilmez.*” (Bir yiğidin kara dağ kadar malı olsa ve bu malı yemeye niyetlense nasibinden başkasını yiyemez.) (DK D3b/1-2-3 / Özçelik, 2022, s. 13), “*Ve besātīn-i ma'rifetden bir gül dēre bilmez.*” (Ve gönül bahçelerinden bir gül deremez.) (GN L2B 3 / Yavuz, 2000-I/1, s. 7). *U-* fiili ise zarf-fiil ekiyle kaynaştığı için şeklen görünmese de olumsuz ifadelerde varlığını sürdürmektedir: “*Bunuñ ḳorkusından ayruḳ deprenimeyem.*” (Bunun korkusundan artık hareket edemem.) (MN 32a/10-11 / Korkmaz, 2017b, s. 220), “*Uṣbu sözden ḥālīñi anlayasın / Anlayumazsañ āḫir ṭaṇlayasın*” (Bütün bu sözlerden kendini gözden geçirip ders alasın. Eğer anlayamazsan sonunda şaşıp kalırsın.) (GN 1147 / Yavuz, 2000-I/1, s. 249). Dikkat edilirse son örnekte düz ünlülü *anla-* fiilinin üzerine yuvarlak “-u” yapısı gelmiştir. Dönem eserlerinin çoğunda görünen bu durum, *u-* fiilinin varlığı hususunda önemli bir işarettir. Bu eki, zarf-fiil eki ve *u-* fiilinin kaynaşmasından oluşmuş olan ortak bir biçim olarak düşünmek gerekir. Yine dönem eserlerinde düz ünlülü fiillerin üzerine gelen “u” yapısının ünlü benzeşmesiyle düzleştiği de vakidir: “*Gözlerinden dökdürür ḳan yaşları / Hîç bilmez ḥālīni yoldaṣları*” (Gözlerinden kanlı yaşlar akıttığı gibi eşi dostu da hiç hâlinde anlayamaz.) (GN 6198 / Yavuz, 2000-II/1, s. 113). Bu düzleşme, sonrasında analojik bir etkiyle diğer u'lara da tesir etmiş ve yuvarlak ünlülü fiillerin devamında da aynı yapı görünür olmuştur: “*Avrat muḡallaṣa and içüp inanduramazdı.*” (Kadın yemin etse de inandıramazdı.) (MN 49a-3 / Korkmaz, 2017b, s. 239). Günümüzde ise zarf-fiil ve *u-* fiilinin kaynaşmasından oluşmuş olan bu yapı, olumsuzluk ekinin ünlüsünün tesiriyle düz-geiş olarak kullanılmaktadır: *silemem, duramam* vd.

Süreklilik Fiilleri

Süreklilik fiilleri, eklendikleri esas anlamlı fiillere, belirli bir zaman içinde yapılandırma, bir zamandan beri yapılagelme veya belirli bir durumda kalakalma (Korkmaz, 2009, s. 820-821) gibi anlam incelikleri kazandıran tasvir fiilleridir. Yeterlilik tasvir fiili kadar işlevsel çeşitliliğe sahip olmayan süreklilik fiilleri, yapısal çeşitlilikleriyle dikkat çekmektedir. *Kal-*, *dur-*, *gel-*, *gör-*, *koy-* gibi farklı yapılar, süreklilik temel işlevinin çerçevesini oluştururlar. Bu fiillerden *kal-*, *dur-* ve nispeten *gel-* fiilleri esas anlamlarından pek fazla uzaklaşmadan süreklilik tasvir fiili hüviyeti kazanmışlardır. Yani süreklilik işlevinin bu fiillerin kavram alanları içinde olduğu görülmektedir (Ergönenç Akbaba, 2015, s. 585): *Bakakaldım* (= *baktım ve bir süre öylece kaldım*), *bekleyedurdu* (= *bekledi ve bekleme işinde sabit kaldı*), *söylenegelen* (*geçmişte söylenen ve o şekilde günümüze gelen*) vd. *Gör-*¹³ ve *koy-*¹⁴ tasvir fiilleri ise esas anlamlarından uzaklaşmış bulunan tasvir fiilleridir.

Kal-, *dur-* ve *gel-* tasvir fiillerinin süreklilik dışında işlevler bildirdiği de kaynaklarda zikredilmiştir. Annemarie v. Gabain (1953, s. 20), *gel-* tasvir fiilinin şaşırtıcı ve beklenmeyen bir oluş anlamı verdiğini de zikretmektedir. Bahri Kuş'un çalışmasında *kal-* tasvir fiilinin *iktidar* (2018a, s. 181) işlevine, *dur-* tasvir fiilinin *iktidar* (2018a, s. 181) işleviyle birlikte *istek* (2018a, s. 361) işlevine¹⁵, *gel-* tasvir fiilinin ise *istek* (2018a, s. 324) işleviyle birlikte *tezlik* (2018a, s. 446) işlevine de değinilmiştir. *Gel-* tasvir fiilinin özellikle Eski Anadolu Türkçesinde *tezlik* işlevinde kullanıldığına Kâzım Köktekin (2011, s. 135), İdris Nebi Uysal (2013, s. 70) ve Hatice Şahin (2002, s. 253) gibi araştırmacılar da dikkat çekmiştir.

Süreklilik tasvir fiillerinden olan *kal-* ve *kel-* (>*gel-*) fiilleri¹⁶, süreklilik işlevleriyle ilk defa Köktürkçe döneminde tespit edilmiştir. Tespit edilen kullanımlarda bir eylemin sürüp gittiği ya da gideceğinin ifadesi mevcuttur (Tekin, 2016, s. 95-96): "... *yurtda yatu **kalur** erti.*" (*Yurtta yatmakta idi.*) (T D19 / Orkun, 2011, s. 106), "*Udu **kelij** tēdim, **koḍup** bardım.*" (*Ardım sıra gelin dedim, bırakıp gittim.*) (ŞU D2 / Orkun, 2011, s. 168). Bu tasvir fiillerinin yanında *yori-* (>*yürü-*) fiilinin de bu dönemde süreklilik işlevinde kullanıldığı görülmektedir (Tekin, 2016, s. 96): "*Ben Selene kēçe udu yorıdım.*" (*Ben Selenge'yi geçerek uzun süre takip ettim.*) (ŞU D4 / Orkun, 2011, s. 168).

Süreklilik fiillerinin kullanımı Uygur Türkçesi döneminde de devam etmiştir. *Kel-* (>*gel-*) tasvir fiili, bu dönemde sürekliliği ifade eden tasvir fiillerindendir: "*Özlük at öñ yērde arıp oñup **ṭuru kelmiş.***" (*Binek atı çölde yorgunluktan ve susuzluktan bitkin hâlde kalakalmış.*) (IB 17 / Tekin, 2013b, s. 20). *Ṭur-* (>*dur-*) tasvir fiili de bu dönemde süreklilik işlevinde kullanılmıştır: "*Tın ür kēç tetrü **körü ṭurup...***" (*Uzun süre dikkatlice bakadurup...*) (ABH 181/17 / Gulcalı, 2015, s. 84), "*Burhanlar üzesinte **teginü ṭurup** altun öñlüg yaruqlar*

¹³ *Gör-* tasvir fiili kaynaklarda süreklilik fiili olarak gösterilse de (Banguoğlu, 2011, s. 491, Karahan, 2023, s. 104, Korkmaz, 2009, s. 820) Bahri Kuş'un çalışmasında (2018a) süreklilik fiili olarak değerlendirilmemiştir. Kuş'a göre *gör-*, *deneme* (2018a, s. 114) ve *istek* (2018a, s. 324) işlevlerinde kullanılan bir tasvir fiilidir. Annemarie v. Gabain'in yaklaşımı da bu görüşü desteklemektedir. Gabain'e göre (1953, s. 25), *gör-* fiili "denemek, ... için çalışmak" esas anlamlarını yitirmedikleri için *alıgör-*, *satagör-*... gibi kullanımlarda modal bir yardımcı fiil olarak değerlendirilmelidir.

¹⁴ *Koy-* tasvir fiili kaynaklarda süreklilik fiili olarak gösterilse de (Gabain, 1953, s. 21, Karahan, 2023, s. 104, Korkmaz, 2009, s. 820) Bahri Kuş'un çalışmasında (2018a) süreklilik fiili olarak değerlendirilmemiştir. Kuş'a göre *koy-*, *iktidar* (2018a, s. 182), *istek* (2018a, s. 342) ve *koyulma* (2018a, s. 407) işlevlerinde kullanılan bir tasvir fiilidir.

¹⁵ *Dur-* tasvir fiilinin emir kipi içinde kullanımı, oluşun kesinliğini vurgular (Gabain, 1953, s. 19): *Gidedur!*

¹⁶ *Kör-* (>*gör-*) tasvir fiilinin ise Köktürkçe dönemindeki kullanımı *tezlik* işlevine yaklaşmaktadır (Tekin, 2016, s. 96).

ünüp yarutu yaltritu turgaylar.” (Budalar üzerinde dolaşıp altın renkli ışıklar yükselip parlayacak.) (AY-VI 532-535 / Ayazlı, 2012, s. 104).

Karahanlı Türkçesi döneminde süreklilik fiillerinin çeşitlilik kazandığı görülmektedir. Köktürk ve Uygur Türkçesi dönemlerinde de kullanılmış olan *kel-* (>*gel-*) ve *tur-* (>*dur-*) süreklilik fiilleri bu dönemde de sıklıkla kullanılmıştır (Argunşah ve Sağol Yüksekaya, 2017, s. 85, Hacıeminoğlu, 2013, s. 181): “*Olardın **kalu keldi** edgü törü / Kumaru turur tegse kopur örü*” (*İyi töre onlardan kalageldi. Bu mirastır, kimin eline geçerse onu yükseltir.*) (KB 269 / Arat, 2008, s. 132-133), “*Tağrı ol idi kim yarattı yeti kat köklerni yime yerdin anlarnı teg. **İne turur** yarlıg anlar ara bilmekiñizler için.*” (*Yedi kat göğü ve yerden de bir o kadarını yaratan Allah’tır. Allah’ın buyruğu onların arasında inedurur.*) (KT-TİEM 414v/5-6 / Ünlü, 2004, s. 238). Bunlar dışında *bar-* (>*var-*) tasvir fiili de bu dönemde süreklilik ifade eden tasvir fiillerindendir: “*Turu itlü bargay kamug işlerin / Elin **arta bargay** kiñügey yerin*” (*Böylece bütün işlerin yavaş yavaş düzene girecek; ülken günden güne genişleyecek, toprakların artacak.*) (KB 5915 / Arat, 2008, s. 980-981), “*Udu barıp üküş ewdim.*” (*Onu takip edip çok kovaladım.*) (DLT 93 / Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 87). *Kal-* tasvir fiili Karahanlı Türkçesinin bir diğer süreklilik fiilidir (Argunşah ve Sağol Yüksekaya, 2017, s. 85, Güner, 2008, s. 409-410): “*Bu Aytoldı buldı tilekin tükel / Tüketti tiriglik **туру kaldı** māl*” (*Bu Aytoldı her dileğine kavuştu; ömrünü tamamladı, malı mülkü kalakaldı.*) (KB 1051 / Arat, 2008, s. 260-261), “*Aydılar: Hem tepremez-miz anıñ üze **туру kalgay-miz** yangınça bizke Mūsā.*” (*Musa dönünceye kadar buna tapmaya devam edeceğiz, dediler.*) (KT-R 31/65b2-3 / Ata, 2019a, s. 70).¹⁷

Süreklilik ifade eden tasvir fiilleri, Harezmi Türkçesi döneminde de çeşitlilik arz etmektedir. Bu dönemde en fazla kullanılmış olan süreklilik fiilleri *tur-* (>*dur-*) ve *kal-* fiilleridir (Eckmann, 2017, s. 25, Argunşah ve Sağol Yüksekaya, 2017, s. 209). *Tur-* (>*dur-*) tasvir fiilinin örnekleri şu şekildedir: “*Uş men **baru turur-men**, benim birle barsun.*” (*İşte ben gidiyorum, benimle gitsin.*) (NF 37/3 / Mahmut b. Ali, 2014, s. 27), “*Ol baru **kelü turur** fulānka.*” (*O filancaya gidip geledurur.*) (ME 137/2 / Yüce, 2014, s. 59). *Kal-* tasvir fiili için ise şu kullanımlar örnek olarak gösterilebilir: “*Bu kimerse anlar artınga **bağa kalur.***” (*Bu kimse onların ardından bakakalır.*) (NF 439/17 / Mahmut b. Ali, 2014, s. 306), “*Ya **kūb** ant içti, Beşirni satkay-men tēp, āhīr anasidin ayırıp sattı. Anası Mübeşşere **yığlayu kaldı.***” (*Yakup ant içti. “Beşir’i satacağım!” deyip daha sonra annesinden ayırıp sattı. Annesi Mübeşşere ağlayadurdu.*) (KE 105r18 / Ata, 2019b, s. 193). Bu tasvir fiillerinin dışında *yöri-* (>*yürü-*) fiilinin de bir tasvir fiili olarak bu dönemde süreklilik ifade ettiği görülmektedir (Argunşah ve Sağol Yüksekaya, 2017, s. 209): “*Yā Resūlallāhi, neṣūm yana aytur kim bu dünyāni terk kılğıl, seyyāhlik kılğıl, ālamnı **keze yörigil.***” (*Ya Resulallah, nefsim yine bana diyor ki, dünyayı terk et, seyyahlık eyle, âlemi gezedur.*) (NF 262/11 / Mahmut b. Ali, 2014, s. 181).¹⁸

Harezmi Türkçesinde olduğu gibi Kıpçak Türkçesi döneminde de *tur-* (>*dur-*) ve *kal-* fiillerinin süreklilik tasvir fiili olarak kullanımı devam etmiştir (Argunşah ve Sağol Yüksekaya, 2017, s. 348, Güner, 2013, s. 317): “*Yastuķı üstine kelip kördi kim şem’ **yana***

¹⁷ Mustafa Argunşah ve Gülden Sağol Yüksekaya (2017, s. 85), *kör-* (>*gör-*) fiilini de Karahanlı Türkçesinin bir başka süreklilik fiili olarak göstermektedir. Galip Güner’e göre ise (2008, s. 414) bu tasvir fiili tezlik bildiren bir tasvir fiilidir.

¹⁸ Gülden Sağol Yüksekaya (2017, s. 209); *kel-*, *kop-* ve *kör-* tasvir fiillerinin de bu dönemde süreklilik bildirdiğini ifade etmektedir. Harezmi Türkçesi döneminde kullanılan bu tasvir fiillerini, “tezlik bildiren tasvir fiilleri” olarak ele almak gerekmektedir (bk. Tezlik Fiilleri).

turur.” (*Baş ucuna gelip gördü ki mum hâlâ yanıyor.*) (GT 229/2 / Karamanlioğlu, 2019, s. 129), “*Ol hatununın kârı anası evde mütemekkin **oltura kaldı.***” (*O hanımın yaşlı annesi evde yerleşip oturakaldı.*) (GT 241/12-13 / Karamanlioğlu, 2019, s. 120). Galip Güner (2013, s. 317), bu tasvir fiillerinin dışında, *yüri-* (> *yürü-*) fiilinin de bu dönemde süreklilik işleviyle kullanılan bir tasvir fiili olduğunu zikretmektedir: *kaçıp yüri-* (sürekli kaçmak), *ok kötürüp yüri-* (sürekli ok taşımak) vd.

Çağatay Türkçesinde süreklilik ifade eden tasvir fiili esasen *tur-* (>*dur-*) fiilidir (Argunşah, 2017, s. 210). Bununla birlikte *kal-* fiilinin de süreklilik işleviyle sık kullanıldığı görülmektedir (Eckmann, 2013, s. 116). Bu tasvir fiillerinin kullanımı şu şekilde örneklendirilebilir: “*Yârımnı **köre turmak** için ömr tiler-men.*” (*Yârımı sürekli görmek için ömür dilerim.*) (MS 794 / Eraslan, 1999, s. 304), “*Botam meni **sora turğıl** bu şubh yelindin.*” (*Yavrum, beni bu sabah yelinden soradur.*) (ŞH 120a/7 / Karasoy, 1998, s. 211), “*Soñıdın hasret ile **bağa kaldı.***” (*Sonradan hasretle bakakaldı.*) (SGT 91b/6 / Ergene, 2017, s. 363).

Eski Anadolu Türkçesinde süreklilik ifade eden tasvir fiilleri hakkında kaynaklarda farklı kayıtlar mevcuttur. Kâzım Köktekin (2011, s. 136), bu fiilleri *ko-*¹⁹ (>*koy-*) ve *yoru-* (>*yürü-*) olarak göstermiştir. Süreklilik tasvir fiilleri, Faruk Kadri Timurtaş’a göre (2012, s. 141-142) *gel-* ve *gör-*, Ali Akar’a göre ise (2018, s. 186) *tur-/dur-*, *kal-* ve *gör-* fiilleridir. Bu fiiller; Vahit Türk, Şaban Doğan ve Yasin Şerifoğlu’nun ortak çalışmasında (2013, s. 41) *tur-/dur-*, *gör-* ve *gel-* şeklinde verilmiştir. Hatice Şahin (2018, s. 70), bu tasvir fiillerini *gel-*, *gör-*, *tur-/dur-*, *bul-* olarak göstermiştir. Erol Öztürk ise (2021, s. 72) *tur-/dur-*, *gel-*, *gör-*, *ko-* (>*koy-*), *yoru-* (>*yürü-*) ve *yat-* fiillerini süreklilik bildiren tasvir fiilleri bahsinde anmaktadır. Zeynep Korkmaz’ın (2009, s. 833), diğer araştırmacılar tarafından zikredilmeyen *var-* tasvir fiilini süreklilik tasvir fiilleri bahsinde ele alması da dikkat çekmektedir. Bu tasvir fiillerinden *tur-/dur-*, *gel-*, *gör-* ve nispeten *yoru-* tasvir fiilleri dönem eserlerinde çok sık kullanılmıştır: “*Nefsde şoldur şayrılık kim halk bilür / Şayru dep dostlar anı **sora gelür***” (*Nefisteki hastalığı halk bildiğinden insanın dostları hasta diye devamlı hâl hatır sorarlar.*) (GN 2967 / Yavuz, 2000-I/2, s. 613), “*Ëy âşık sen ışk yolınca **gide gör** / Işk yolında cânıñı terk ede gör*” (*Ey âşık, sen aşk yolunda devamlı git. Aşk yolunda canını feda et.*) (GN 716 / Yavuz, 2000-I/1, s. 161), “*Üstüne Hâk rahmeti **yağa dura** / Tal‘at ayı karşıña **toğa dura***” (*Üstüne sürekli rahmet yağsın, Allah’ın cemali hep karşında görünsün.*) (GN 1070 / Yavuz, 2000-I/1, s. 235), “*... pâdişâh bizi ve yerleri **yöreni tura.***” (*... padişah bizi ve çevreyi dolaşadursun.*) (MN 38a/9 / Korkmaz, 2017b, s. 227), “*Pâdişâhlar milki vilâyeti **isteyi geldiler.***” (*Padişahlar daima ülkeyi ve mülkü isteyedurdular.*) (MN 43a/10 / Korkmaz, 2017b, s. 233), “*... gendü âdetince **seyrân êdi yorurken...***” (*... kendi âdetince seyran ededururken...*) (MN 51b/6 / Korkmaz, 2017b, s. 243).

Tezlik Fiilleri

Tezlik fiilleri, eklendikleri esas anlamlı fiildeki oluş ve kılışın tezlikle, ansızın yahut kolaylıkla gerçekleştiğini bildiren tasvir fiilleridir (Korkmaz, 2009, s. 818). Türkçenin tarihsel dönemlerinde çeşitli tezlik fiilleri kullanılmış olsa da bugün Türkiye Türkçesinin yegâne tezlik fiili *ver-* fiilidir. Tezlik işlevinin yanında eyleme kesinlik işlevi de katan bu tasvir fiilinin dinî metinlerde kuvvetli istek/dua işlevlerinde kullanıldığı da görülmektedir. *Ver-* tasvir fiili esas fiile /-(y)X zarf-fiil ekiyle bağlanmaktadır. Tezlik fiili ve onu esas fiile bağlayan yapı hakkındaki bu genel kanının aksine, Haydar Ediskun (1992, s. 231), bu tasvir fiilinin “*ıvermek*”

¹⁹ Bu tasvir fiili, süreklilikten ziyade bir eylemin yapılp bitirilmiş olduğunu ifade etmektedir (Akar, 2018, s. 186, Korkmaz, 2017b, s. 148).

(tahrik etmek, çabuklaştırmak, acele ettirmek) fiilinden geliştiğini, dolayısıyla buradaki bağlantı unsurunun zarf-fiil eki olmadığını söylemektedir. Tezlik fiilinin oluşumu hakkındaki bir diğer yorum ise Marcel Erdal'a aittir. Erdal (2013, s. 171), bu yapının tek başına *ver-* fiili değil, “yollamak” anlamına gelen ve Eski Türkçe *ıd-* ve *bër-* fiillerinin birleşiminden oluşan *ıdu bër-* fiilinden gelişmiş olan “yivermek” fiili olduğunu ileri sürmektedir.

Bër- (>*ver-*) tasvir fiili, Köktürkçe döneminden beri tezlik işleviyle kullanılan bir tasvir fiilidir. Tezlik işlevinin yanında bu dönemde “eylemin bir başkası yararına yapılmış olduğunu” da ifade eden *bër-* (>*ver-*) tasvir fiili (Gabain, 1953, s. 22; Tekin, 2016, s. 95), kitabelerde sıklıkla kullanılmıştır: “*Olurupan Türük bodunıñ elin törüsün tuta bërmiş, iti bërmiş.*” (*Tahta oturarak Türk halkının devletini ve yasalarını yönetivermiş, düzenleyivermiş.*) (KT D1 / Tekin, 2014, s. 24-25), “*Türgiş kağan kızın ertinü uluğ törün oğluma alı bértim.*” (*Türgiş hakanının kızını büyük bir törenle oğluma alıverdim.*) (BK K9-10 / Tekin, 2014, s. 46-47), “*Teñri Umay ıduğ yér sub basa bérti.*” (*Tanrı Umay, kutsal yer ve su bizi destekleyiverdi.*) (T B38 / Orkun, 2011, s. 112). Köktürkçe döneminde kullanılan ve tezlik bildiren ikinci yapı ise *kör-* (>*gör-*) tasvir fiilidir. Bu tasvir fiilinin yalnızca emir kipiyle kullanımı mevcuttur (Tekin, 2016, s. 96): “*Buñadıp kağan yelü kör temiş.*” (*Böyle zahmet çekip hakan atları dörtnala sürüverin, demiş.*) (T K26 / Orkun, 2011, s. 108).

Bër- (>*ver-*) tasvir fiili, Uygur Türkçesi döneminde de eylemin bir anda yapıverildiğini ifade etmek üzere kullanılmıştır: “*Teñrisi ünteyü yol ayu bërdi.*” (*Perisi ona seslenerek yolu söyleyiverdi.*) (PKPH LX/6-7 / Hamilton, 2020, s. 60), “*Anı amtı men sizlerke ayu bäreyn.*” (*Onu ben şimdi size söyleyiveriyim.*) (AY-VI 309-310 / Ayazlı, 2012, s. 87-88).

Karahanlı Türkçesi döneminde de *bër-* (>*ver-*) tasvir fiilinin tezlik işleviyle kullanımı mevcuttur. Tezlik tasvir fiili dönem eserlerinde eylemin kesin olarak yapıldığını da ifade etmektedir (Argunşah ve Sağol Yüksekaya, 2017, s. 85): “*Negü kılmuşın sen adra seçe / Yora bërdiñ* uktum kamuñı aç” (*Niçin yaptığını birer birer açıklayiverdin. Ben de her şeyini açıkça anladım.*) (KB 797 / Arat, 2008, s. 218-219), “*Küler yüz işig söz kılınç edgü tut / Bolu berge ödle kelü berge kut*” (*Güler yüzü, tatlı sözlü ol ve iyi hareket et. Böylece devran dönüverecek ve sana mutluluk geliverecek.*) (KB 6095 / Arat, 2008, s. 1008-1009). *Bër-* (>*ver-*) tasvir fiilinin ilk Kur'an tercümesindeki kullanımı ise “kuvvetli istek, dua” işleviyle dikkat çekmektedir: “*Örte bërgil yazukumızni, yarlıkağıl bizni sen.*” (*Günahlarımızı bağışlayiver ve bizi affeyle.*) (KT-R 28/32a2 / Ata, 2019a, s. 29). Karahanlı Türkçesi döneminde tezlik ifade eden bir diğer tasvir fiili ise *kör-* (>*gör-*) fiilidir. (Güner, 2008, s. 414): “*Bağa körgil emdi uka sinayü*” (*Anlayarak ve sinayarak etrafına bakıver.*) (AH 99 / Arat, 2006, s. 48). Bu tasvir fiillerinin yanı sıra *al-* ve *kel-* (>*gel-*) tasvir fiilleri de Karahanlı Türkçesi döneminde tezlik işleviyle kullanılmıştır (Kuş, 2018a, s. 445-447): “*Yana sañnu aldı kör Ögdülmiş / Ayur men unıtmuş men edgü işig*” (*Sonra birdenbire Ögdülmiş'i hatırlayıverdi ve şöyle dedi: Unutmuşum ben bu iyi işi.*) (KB 1577 / Arat, 2008, s. 340-341), “*Ṭuru keldi terkin kör Ögdülmiş / Yunup tañ namaz kıldı tattı aşa*” (*Ögdülmiş hızla yerinden kalkıverdi. Abdest alıp sabah namazını kıldı, bir şeyler yedi.*) (KB 5829 / Arat, 2008, s. 966-967).

Bër- (>*ver-*) fiili, Harezmi Türkçesi dönemi eserlerinde de en sık kullanılan tezlik tasvir fiilidir. Bu fiil ayrıca eylemin kesin olarak yahut birinin lehine yapıldığını da ifade etmektedir (Argunşah ve Sağol Yüksekaya, 2017, s. 209; Eckmann, 2017, s. 25): “*Ve eger mundağ kılmasañız, ağır çerig ıda bërür-men.*” (*Ve eğer böyle yapmazsanız büyük bir ordu gönderiveririm.*) (NF 82/14-15 / Mahmut b. Ali, 2014, s. 61), “*İdiyā, maña mülk bërdiñ tağı tüş ilmini tağı şerī at ilmini öğretü bërdiñ.*” (*Ey Allah'ım! Bana mülk verdin. Ayrıca rüya tabir etme ilmini ve şeriat ilmini öğretiverdin.*) (KE 110v14 / Ata, 2019b, s. 201). *Bër-* (>*ver-*) tasvir fiilinin Mu'înü'l-Mürîd'de kuvvetli istek/dua işleviyle kullanıldığı da görülmektedir: “*Tilimni kulu bër arıg seni tēr*” (*Dilimi, temiz olan seni her daim söyler kıliver.*) (MM 2/4 / Toparlı ve

Argunşah, 2014, s. 91). Harezmi Türkçesi döneminde *kop-*, *kel-* (>*gel-*) ve *kör-* (>*gör-*) tasvir fiilleri de tezliğin ifadesinde kullanılmıştır. Bu kullanımlar şu şekilde örneklendirilebilir: “*Talha yerinden öre kopdı.*” (*Talha yerinden kalkıverdi.*) (NF 132/9 / Mahmut b. Ali, 2014, s. 93), “*Ey halâyık, bu cem içinde kim kim İrâk elliğ erse örü kopsun.*” (*Ey ahali, bu topluluk içinde kim Iraklı ise ayağı kalkıversin.*) (NF 399/13-14 / Mahmut b. Ali, 2014, s. 278), “*Rübîl kopa keldi, Yehūdānîñ adakına tüşdi.*” (*Rubil kalkıverdi, Yehuda'nın ayağına kapandı.*) (KE 105r9-10 / Ata, 2019b, s. 193), “*Yüz dîv busuğdın çıka kelip Semdünni tuttular.*” (*Yüz dev pusudan çıkıverip Semdun'ı tuttular.*) (KE 140r6 / Ata, 2019b, s. 282), “*Kimerse inanmasa sinayü körsün.*” (*Kimse inanmazsa sinayıversin.*) (KE 26v20-21 / Ata, 2019b, s. 73).

Kıpçak Türkçesi döneminde de tezlik tasvir fiillerinin en dikkat çeken *bêr-* (>*ver-*) fiilidir. Dönem eserlerinin çoğunda tespit edilen bu ekin örnekleri şu şekildedir: “*Eger süñüñni yoķaru baķallasa sen süñüñni ğayb êtġil, kitere bêrgil.*” (*Eğer süngünü yukarı doğru savuşturursa sen süngünü gizle ve uzaklaştırıver.*) (MG 66b/7-8 / Uğurlu, 1987, s. 83), “*Aça bêrgil.*” (*Açıver.*) (CC 82b/10 / Argunşah ve Güner, 2015, s. 324), “*Şalı bêrgil.*” (*Salıver.*) (KMT 36b/10 / Toparlı, Çögenli ve Yanık, 2000, s. 50). Bu dönemde *kör-* (>*gör-*) ve *ķoy-* tasvir fiilleri de tezlik işleviyle kullanılmıştır (Güner, 2013, s. 316): “*Kaķan kim anı bir tarıkada kôrseñ anı ol tarıkadın özge tarıkāğa çıkāru kôrġil.*” (*Ne zaman ki onu bir yolda görsen onu o yoldan başka bir yola çıkarıver.*) (MG 58/a3-5 / Uğurlu, 1987, s. 76), “*Tike ķoyġil.*” (*Ekiver.*) (KMT 38a/6 / Toparlı ve diğerleri, 2000, s. 53). Bu tasvir fiillerinin yanı sıra *kel-* (>*gel-*) tasvir fiili de bilhassa Kutb'un *Hüsrev ü Şîrîn*'inde tezlik işleviyle kullanılmıştır (Uysal, 2012, s. 347-348): “*Tuman yanġı tarıldı tün nāġāh / Çıka keldi bulutdın kūn meñiz şāh*” (*Birdenbire gece duman gibi yarıldı. Bulutun içinden güneş benizli bir şah çıkıverdi.*) (HŞ 3218 / Hacıeminoğlu, 2000, s. 368). Bu dönemde *bar-* (>*var-*) tasvir fiilinin şu kullanımları da tezlik işlevine yaklaşmaktadır: “*Taķı ķayırmas sora barmaķ zimmî kâfirni taķı Yahūdîni taķı Naşrānîni sôkel hâlde*” (*Ayrıca Müslümanlara vergi veren kâfiri, Yahudi'yi ve Hristiyan'ı hasta hâldeyken ziyaret edivermenin ziyarı yoktur.*) (İM 448a/5 / Toparlı, 2017, s. 326), “*... taķı başın tartġan yirde fura bargay.*” (*... ayrıca -at- başı çekildiği yerde duruverecek.*) (MG 112b/3 / Uğurlu, 1987, s. 121).

Çağatay Türkçesinde *bêr-* (>*ver-*) tasvir fiili tezliğin yanında başkaları uğruna yapılan bir harekete de işaret etmektedir (Eckmann, 2013, s. 115): “*Ķoya bêrdük saña sançış yaraġın.*” (*Sana savaş hazırlığını açıklayıverdik.*) (GÜ 1043 / Efendioğlu, 2019, s. 350), “*Gehî gül ħırmenindin ħūşe têrmek / Gehî oynamak u ġāh ayta bêrmek*” (*Gāh gül harmanından başak toplamak, gāh oynamak gāh söyleyivermek...*) (DEH 863 / Köktekin, 2013, s. 105), “*Oġrılar uluġı aña ... bir pâre direm ve dînār ıdu bêrdi.*” (*Hırsızların başı ona ... bir miktar gümüş ve altın gönderiverdi.*) (SGT 71a/5-6 / Ergene, 2017, s. 340). Çağatay Türkçesi döneminde *bêr-* (>*ver-*) fiilinin yanı sıra *kel-* (>*gel-*) fiili de tezlik tasvir fiili görevinde kullanılmıştır: “*Dostları sora keldiler: ‘Azîz yār firākıda nêçük sen?’*” (*Dostları soruverdiler: O sevgili yârin hicranında nasılsın?*) (SGT 80a/4-5 / Ergene, 2017, s. 350).

Bêr- (>*ver-*), Eski Anadolu Türkçesi döneminde de tezlik tasvir fiili olarak sık kullanılmıştır. Bu tasvir fiilinin dönem eserlerindeki kullanımı yer yer kuvvetli istek ve rica işlevlerini de ortaya koymaktadır: “*Eytdüm iy şeyĥ-i muķaddes nūr-ı Ħaķ / Niçe ħalkdur eydi vērgil işbu ħalk*” (*Ey Hakk'ın nuru olan değerli hocam! Bu insanların nasıl bir topluluk olduğunu anlatıver, dedim.*) (GN 8713 / Yavuz, 2000-II/2, s. 591), “*Bî-çārenîñ eger zāĥir gözi ġitdiyise Ħaķ Ta ‘ālā bāñın gözin açı vērdi.*” (*O zavallı her ne kadar gözlerini kaybettiye de Allah onun kalp gözünü açıverdi.*) (MN 12b/6-7 / Korkmaz, 2017b, s. 188), “*Ķazılık Ķocayı şalı vērmişler.*” (*Kazılık Koca'yı salıvermişler.*) (DK D107b/6 / Özçelik, 2022, s. 429). Eski Anadolu Türkçesi döneminde tezlik tasvir fiili göreviyle kullanılan fiillerden biri de *gel-* fiilidir (Köktekin, 2011, s. 135; Şahin, 2002, s. 253; Uysal, 2012, s. 349). “*Giderken nāġāh bir ķurd*

öjine çıka geldi.” (*Giderken ansızın bir kurt önüne çıkıverdi.*) (MN 56a/13 / Korkmaz, 2017b, s. 250), “*Çok melâ'ik aña üşe geldiler / Yüzleri üstüne düşe geldiler*” (*Melekler başına toplanıverdiler. Yüzleri üstüne düşüverdiler.*) (AM 3688, dipnot²⁰ / Öztürk, 2021, s. 650). Dönem eserlerinde gör- ve ko- (>koy-) tasvir fiillerinin de tezlik işleviyle kullanıldığı görülmektedir: “*Kayurmagıl gerü fırsat senüñdür / Turu gör uru gör ruşat senüñdür*” (*Çekinme, artık fırsat senindir. Ayağa kalkıp vuruver, izin senindir.*) (HN 4872 / Ayan, 1979, s. 313); “*Seher yeli bigi her dem-be-dem dem / Uri gör 'âlem olsun şād u hürrem*” (*Seher yeli gibi her vakit esiver ki âlem şen ve bahtiyar olsun.*) (HN 6438 / Ayan, 1979, s. 371); “*Müselsel hañ ile yaza komışlar / Dımışkî tiğ ile kaza komışlar*” (*Birbirine bağlı olan harfler ile yazıvermişler. Şam kakması kılıç ile nakşedivermişler.*) (HN 1628 / Ayan, 1979, s. 189); “*Eri çömlegi kotarup vārın yedi. Gerü çömlegi örte kodı.*” (*Adam çömlegi boşaltıp içindekileri yedi. Çömlegi tekrar kapatıverdi.*) (MN 53b/12 / Korkmaz, 2017b, s. 247).

Yaklaşma Fiilleri

Yaklaşma fiilleri, esas fiildeki oluş ve kılışın gerçekleşmesine çok az kaldığını bildiren tasvir fiilleridir. Yaklaşma tasvir fiili denilince akla ilk gelen fiil yaz- fiilidir. Bu tasvir fiili, yaklaşma işlevinin yanında dolaylı yoldan, kaçınılması gereken bir durumu da anlatmaktadır (Korkmaz, 2009, s. 831). Yaz-, birçok araştırmacıya göre Eski Türkçede “yanılmak, hata etmek, günah işlemek, isabet etmemek” anlamlarına gelen esas fiilin zamanla sözlük anlamından uzaklaşması sonucu oluşmuş bir tasvir fiilidir (Banguoğlu, 2011, s. 492; Gabain, 1953, s. 19; Korkmaz, 2009, s. 831). Haydar Ediskun ise (1992, s. 235-236) “yanılmak, ok hedefini şaşırmak, hata etmek” anlamlarına gelen yaz- fiilinin yanı sıra “meyletmek, meylettirmek” anlamlarındaki yay- fiilinin de bu tasvir fiilinin kökeni olabileceğini ifade etmektedir. Tarihî Türk lehçelerinde yaz- tasvir fiilinin yanı sıra kal- ve tur- (>dur-) tasvir fiilleri de yaklaşma tasvir fiili olarak kullanılmıştır.

Köktürk ve Uygur Türkçesi dönemlerinde yaklaşma ifade eden yaz- tasvir fiili henüz teşekkül etmemiştir. Bu dönemlerde yaz- fiili yalnızca “günah işlemek, hata işlemek, yanılmak” anlamlarıyla esas fiil olarak kullanılmıştır. “... sözine **yazmayın** tedi.” (... sözüne karşı günah işlemeyeyim, dedi.) (ŞU B5 / Orkun, 2011, s. 180-181), “... erke **yaztım** yañıltım érser közüñüz eneçlenük bolzun.” (... adama karşı hata işlediysen gözleriniz kör olsun.) (PKPH A1-2 / Hamilton, 2020, s. 75).

Köktürkçe döneminde bar- (>var-) fiilinin bir tasvir fiili olarak yaklaşma bildirdiği örnekler mevcuttur (Kuş, 2018a, s. 451): “*Türük bodun ölüreyin, urugsıratayın tir érmiş. Yokadu barır érmiş.*” (*Türk halkını öldüreyim, neslini yok edeyim, dermiş. Türk halkı yok olmak üzere imiş.*) (KT D10 / Tekin, 2014, s. 26-27).

Yaz- fiili Karahanlı Türkçesi döneminde esas anlamıyla kullanımının yanı sıra, bu anlamlardan sıyrılarak yaklaşma bildiren bir tasvir fiili hüviyeti de kazanmıştır (Erdal, 2004, s. 260). Bu kullanımın *Dîvânu Lugâti't-Türk*'teki tek örneği şu şekildedir: “*Ol anı uru yazdı.*” (*O, neredeyse onu dövecekti.*) (DLT 469 / Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 376). Yaz- tasvir fiilinin bilhassa Kur'an tercümelerindeki zengin kullanımı dikkat çekmektedir: “*Ey anam oğlı, bütünlükin bu bodun küçsüzlediler meni, öldrü yazdılar meni.*” (*Ey anamın oğlu! Kavim beni güçsüz buldu. Az kalsın beni öldürüyorlardı.*) (KT-R 28/28a2-3 / Ata, 2019a, s. 28), “*Päre päre bolu yazar kökler andın yarılı yazar yerler tüşe yazar tağlar.*” (*Neredeyse gökler parça parça olacak, yer ortasından yarılacak, dağlar yıkılıp çökecek!*) (KT-TİEM 228r/2-3 / Kök, 2004, s. 226), “*Emite yazdı bir gürühnuñ köñülleri anlardın yana tevbe bërdi anlar üze.*” (*İçlerinden*

²⁰ Bu beyit ilgili eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi nüshasında geçmektedir.

bir kısmının kalpleri eğilmeye yüz tutmuşken onlara tövbeyi nasip etti.) (KT-TİEM 151r/9-151v/1 / Kök, 2004, s. 145).

Harezmi Türkçesi döneminde yaz- fiilinin yaklaşma tasvir fiili olarak kullanımı devam etmiştir: “*Taķı yawuķ boldılar öldürü meni, ya’nı öldürü yazdılar.*” (Beni öldürmeye yaklaştılar. Yani beni öldüreyazdılar.) (HT-KT 163b/5 / Sağol, 1993, s. 89), “*Yarılı yazar kök, üstünlerindin.*” (Gök üstlerinden neredeyse yarılacak.) (HT-KT 461a/3-4 / Sağol, 1993, s. 271), “*Zeyd uru yazdı.*” (Zeyd vurayazdı.) (ME-PY Y321/b1 / Özçamkan Ayaz, 2023, s. 196). Yaz- tasvir fiilinin yanı sıra *tur-* tasvir fiili de bu dönemde yaklaşma işleviyle kullanılmıştır (Kuş, 2018a, s. 451): “*Taķı ol yıķıla²¹ turğan tam içide yetim oğlanlarınñ malları bar erdi.*” (Ayrıca o yıkılmak üzere olan evin içinde yetim çocukların malları vardı.) (KE 130v20-21 / Ata, 2019b, s. 266).

Yaz- tasvir fiili, Kıpçak Türkçesi döneminde de yaklaşma işleviyle kullanılmıştır. Bu kullanımın örnekleri şu şekildedir: “*Usı entikti yıķlu yazdı tōndi / Özin ‘ayyarlık etti sēzdi tēdi’* (Akli şaştı, neredeyse yere yıkılacaktı, döndü. Kendini kandırdı, fark etti ve dedi.) (HŞ 3269 / Hacıeminoğlu, 2000, s. 371), “*Sençer tura yazdı.*” (Sencer neredeyse kalkacaktı.) (Kİ 158 / Caferoğlu, 1931, s. 158); “*Yıķıla yazdı.*” (Neredeyse yıkılacaktı.), “*Öle yazdı.*” (Neredeyse ölecekti.), “*Meni köre yazdı.*” (Neredeyse beni görecekti.) (KK 38b / Toparlı, Çögenli ve Yanık, 1999, s. 41). Galip Güner (2013, s. 315), bu dönemde *bar-* tasvir fiilinin de yaklaşma ifade ettiğini söylemekte ve şu örnekleri zikretmektedir: “*Taķı kayırmas sora barmaķ zimmī kāfirni taķı Yahūdini taķı Naşrānini sōkel hālde.*” (Ayrıca Müslümanlara vergi veren kāfiri, Yahudi’yi ve Hristiyan’ı hasta hâldeyken ziyaret edivermenin ziyarı yoktur.) (İM 448a/5 / Toparlı, 2017, s. 326), “*... taķı başın tartğan yerde tura bargay.*” (... ayrıca -at- başı çekildiği yerde duruverecek.) (MG 112b/3 / Uğurlu, 1987, s. 121). Bu örneklerdeki *bar-* tasvir fiilinin tezlik işlevine yaklaştığını söylemek mümkündür (bk. Tezlik Fiilleri).

Yaz- tasvir fiili, Çağatay Türkçesinin yaklaşma bildiren tek tasvir fiili olarak dikkat çekmektedir²². Bu tasvir fiilinin dönem eserlerindeki örnekleri şu şekildedir: “*Şehā bir neçe kūn sizge tekessür bolmağay vāķi’ / Cihān ber-hem ura yazdı ulusnıñ kalmadı cānı*” (Ey Şah, birkaç gün size kırgınlık olmayacak. Cihan neredeyse karmakarışık olacaktı. Halkın gücü kalmadı.) (LD 6/17 / Karaağaç, 2020, s. 49), “*Ki ‘ālem örtene yazdı demindin / Felek mātem tonın kēydi ğamındın*” (Ālem, nefesinden sanki yanacaktı. Felek kederinden yas elbisesini giydi.) (GÜ 494 / Efendioğlu, 2019, s. 273), “*Bu kūn bu suda nege öle yazdıñ?*” (Bu gün bu suda niçin öleyazdın?) (SGT 39b/4 / Ergene, 2017, s. 304).

Yaklaşma bildiren yaz- tasvir fiili, Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinde de sıklıkla kullanılmıştır. Bu zengin kullanımın örnekleri şu şekildedir: “*Bir kez cemālūñe nazar edem dēdüm şehā / Mūsī bigi tecellī odına yana yazmışam*” (Ey şah, bir kez güzelliğine bakayım dedim. Neredeyse Musa gibi tecelli ateşiyle yanacaktım.) (AD 536/5 / Gülüm, 2021, s. 1222), “*Çeşmümden aķan hūn ile sāğar tōla yazdı / Meclisde geķen geķe yine ķan ola yazdı*” (Gözümünden akan kan ile neredeyse kadeh dolacaktı. Geçen gece mecliste yine az kalsın kan akacaktı.) (BD 529/1 / Küçük, 2011, s. 428), “*Ķāf Tağı’ndan bir taşı şöyle atdılar baña / Öylelik yēre düşdi boza yazdı yüzümi*” (Ķaf Dağı’ndan bana bir taş attılar. Öyle bir yere düştü

²¹ Aysu Ata’nın çalışmasında “*Taķı ot yıķıla...*” (2019b, s. 266) şeklinde olan kısım “*Taķı ol yıķıla...*” olmalıdır. Zira Ata da, eserinin dizin kısmında bu kelimeleri *ot ve yıķıl-* madde başlarında değil *ol* (2019b, s. 796a) ve *yıķıl-* (2019b, s. 977b) madde başlarında vermiştir.

²² Bununla birlikte Filiz Meltem Erdem Uçar (2016, s. 35), Çağatay Türkçesi döneminde *kal-* tasvir fiilinin de tek örnekte yaklaşma bildirdiğini ifade etmektedir: “*Tapmay yürekim derdiğa dermān bu kūn men / Cānım bēre ķaldım*” (Bu gün yüreğimin derdine derman bulamayınca neredeyse canımı verecektim.) (ŞMM 34/19 / Erdem Uçar, 2016, s. 35).

ki neredeyse yüzümü parçalayacaktı.) (YED 407/8 / Tatçı, 2020, s. 470), “Anların çok oldu gâyet südleri / **Şıda yazdı** hep hasûduñ ödleri” (Onların sütleri çoğaldı. Hasetçilerin neredeyse ödleri kopacaktı.) (AM 2167 / Öztürk, 2021, s. 509), “Âh êtdi ağıladı ol zâr zâr / Kendüyi **öldürü yazdı** ol nigâr” (O, ah edip zar zar ağladı. O sevgili neredeyse kendini öldürecekti.) (AM 4327 / Öztürk, 2021, s. 709).

Uzaklaşma Fiili

Uzaklaşma fiili, esas fiildeki oluş ve kılışın içinde bulunulan zamandan kısa bir süre önce başladığını, hâlen sürmekte olduğunu ve bir süre daha devam ederek uzaklaştığını ifade etmektedir. *Git-* tasvir fiilinin kattığı bu anlam, esasen geleceğe dönük bir süreklilik işlevini ortaya koyduğundan *git-* fiiline aynı zamanda bir süreklilik tasvir fiili demek yanlış olmayacaktır. Zeynep Korkmaz (2009, s. 831), uzaklaşma fiilinin Eski Anadolu Türkçesine özgü bir biçim olduğunu ve o dönemden uzanageldiğini ifade etmektedir. Diğer tarihî Türk lehçelerinde örneklerine rastlayamadığımız uzaklaşma fiilinin Eski Anadolu Türkçesindeki kullanımı, uzaklaşmadan ziyade geleceğe dönük bir süreklilik bildirmektedir: “*Kim kâruvân-ı ‘ışk evini isteyü gider / Yüki belâ vü nâlesi hem-çün ceres gerek*” (Her kim aşk evinin kervanını isterse yükü bela ve inlemesi de çan sesi gibi olmalıdır.) (ADD 274/5 / Özmen, 2017, s. 237).

Hurşîd-nâme’de Kullanılan Tasvir Fiilleri ve İşlevleri

Hurşîd-nâme (*Hurşîd ü Ferahşâd*), 14. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesinin meşhur şahsiyetlerinden olan ve *Marzubân-nâme Tercümesi*, *Kâbûs-nâme Tercümesi*, *Kenzü’l-Küberâ ve Mehekkü’l-Ulemâ* gibi önemli eserlerle de tanınan Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa’nın kaleme aldığı bir aşk mesnevisidir. Eser, birbirini görmeden âşık olan Mağrip padişahının oğlu Ferahşâd ile Acem şahı Siyavuş’un kızı Hurşîd’in aşkını, başlarından geçen maceraları ve nihayet kavuşmalarını anlatmaktadır (Ayan, 1979, s. 34-43; Yavuz, 2010, s. 89). 7903 beyitten müteşekkil olan *Hurşîd-nâme*, hem dil hususiyetleri bakımından Eski Anadolu Türkçesi döneminin tipik bir örneğini teşkil etmekte hem de tasvir fiilleri açısından bize zengin bir malzeme vermektedir. Eserde yeterlilik, süreklilik ve tezlik tasvir fiillerinin muhtelif işlevlerde kullanılması bilhassa dikkat çekmektedir.

Yeterlilik Tasvir Fiillerinin Kullanımı

Hurşîd-nâme’de *bil-* ve zarf-fiil ekiyle kaynaşmış olan *u-* tasvir fiillerinin yeterlilik işleviyle kullanıldığı tespit edilmiştir. *Bil-* tasvir fiili, *Hurşîd-nâme*’de yer alan aşağıdaki beyitlerde “güç yetirme” işlevi bildirmektedir²³:

Firāk derdine dil-berden özge var mı devā Hezār ‘İsî vü Meryem bulı bilürse ‘ilâc (3360)	İsa ve Meryem binlerce ilaç bulmaya muktedir olsa da ayrılık derdine sevgiliden başka deva var mı?
Segirdümci seçüñ dēr üç tümen er Ère bildükçe tārâc eylesünler (4639)	“Üç tümen piyade seçin. Yapabildikleri kadar yağma yapsınlar!” der.
Duru bildükçe dura vü kıla ceng Ède ol pādîşâhuñ vaktını teng (5549)	Durabildiği kadar dursun ve savaşsın. O padişahın vaktini daraltsın.
Çü edem ben vücûda bunda der-bâht Neyile olı bilem gayre perdâht (6395)	Çünkü ben vücudu burada kaybedeyim. Başka biçimle nasıl ortaya çıkabileyim?

²³ Tasvir fiillerini örneklediren beyitler, Hüseyin Ayan’ın çalışmasından (1979) alınmıştır. Beyitlerin Türkiye Türkçesine çevirimi ise tarafımızca yapılmıştır.

Aşağıdaki beyitte “güç yetirme” işlevi, “niyetlenme, bir işe girişme” işleviyle birleşmektedir:

Ki eylügine pādaş éde bilem Veyā yüzden biri şükriñi kılam (432)	<i>İyiliğine karşı mükâfat verebileyim. Veya az da olsa iyiliği karşısında şükredeyim.</i>
--	--

Bil- tasvir fiilinin aşağıdaki kullanımı ise “ihtimal, bir şeyin olabilmesi durumu” işlevindedir:

Eger göñlüm olı bilürse ārām Du ‘ā kılam saña her şubḥ u her şām (3941)	<i>Eğer gönlüm rahata erebilirse sana her gün ve gece dua edeyim.</i>
---	---

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yeterlilik tasvir fiilinin olumsuz şekli, daha çok *u-* fiiliyle yapılmıştır. “Muktedir olmak” anlamı kalıplaşmaya uğrayan bu tasvir fiili, zarf-fiil ekiyle kaynaştığı için biçim birimsel olarak görünmemektedir. *Hurşîd-nâme*’de, *u-* tasvir fiilinin “güç yetirememe” işleviyle zengin bir kullanımı vardır:

Biri bu kim severven Muştafâyı Velîkin bekleyümezven vefâyı (142)	<i>[Hasletlerimden] biri de Mustafa’yı sevmektir. Fakat sevgimi göstermekte yeterli değilim.</i>
Anı biz şaklayavuz bir arada Süleymān bulmaya ger arada (571)	<i>Onu biz burada saklayalım. Süleyman aratsa da onu bulamasın.</i>
Şu ‘illetden ki bilmezduk yerini Dëyümezduk şehe kızuñ varını (843)	<i>Bu sebepten ötürü yerini bilmezdik. Şah’a kızından haber söyleyemezdik.</i>
Bezeneli boyum servîyle bağum Èrememişdür ağduk yel budağum (1019)	<i>Bahçenin serviyle bezenmesi gibi ben de büyüüp serpildim. Dalıma kötü bir rüzgâr ulaşamamıştır.</i>
Tılā vü keŋ-gîr-i ser-bâft-ı mu‘lem Ki ben vaşf edemezven Hâkdur a‘lem (1257)	<i>Altın yaldızlı ve üzerinde dokunmuş motifler bulunan kaplar [vardı.] Onları ben anlatamam, Allah bilir!</i>
Dëdi Hurşîd eyā ḥatun aña bil Senün eylügünj vaşf edemez dil (1362)	<i>Hurşit ona dedi ki “Ey hatun! Bil ki senin iyiliğini dil anlatamaz.”</i>
Çü ayruḳ çäre bulmadı n’etdi Şaḥın gece gibi aya tağıtdı (1449)	<i>Çare bulamadığı için saçını gece gibi aya karşı dağıttı.</i>
Gece olduḳda şöyle berkinür dek Ki çıkup giremez uş sivri sinek (1569)	<i>[Bu kale] Gece olduğunda o kadar sağlamlaştırılır ki şu sivri sinek bile içine giremez.</i>
Belürsüz eylemişlerdür ṭapusın Kimesne fehm edemez hiç yapusın (1584)	<i>Onun makamını belli belirsiz hâle getirmişlerdir. Yapısını da kimse idrak edemez.</i>
Bunı dëdi vü çok zārîlık etdi Ṭurımadı vü düşdi uşşı gitdi (1948)	<i>Bunu dedi ve çok ağladı. [Yerinde] Duramadı ve düştü, aklı gitti.</i>
Bular ne nesnedür daḥıları var Ki ben dëyümezem fîkr eyle sen var (2060)	<i>Bunlar bir şey değil, dahası var. Fakat ben diyemem, gerisini sen düşün.</i>
Anuñ gökçekliğin vaşf edemez dil Eger yüz der isem biñ ol kadar bil (2689)	<i>Dil, onun güzelliğini anlatamaz. Eğer ben yüz dersem, sen bin anla!</i>
Esîr oldı aña biñ cân dil ile Ki vaşf anı edemezven dil ile (2696)	<i>Ona bin can ve gönül esir oldu. Bunu dil ile anlatamam.</i>

Velî göydi olunca lâlâsı tarh Çü gitdi n'êtdüğün êdemez şerh (2750)	<i>Lakin hocası [şiiri okumayı] bırakınca [yüreği] yandı. Kendisinden geçti, artık ne yaptığını açıklayamam.</i>
Néceme 'ışka bağlanmış durur berk Be-küllî 'aklı dañı êdemez terk (2799)	<i>Her ne kadar aşka bağlanıp sağlam dursa da aklı tamamıyla terk edemez.</i>
Eridi tûrduğı yerde Ferañşâd Başarımadi bir söz êtmege yâd (2974)	<i>Ferahşad durduğu yerde eridi ve bir söz hatırlamayı başaramadı.</i>
Dil ile kimse diyümez hûsn-i şıfâtını anuñ Gerçi bu halk içinde ol bir yine zât gösterür (3108)	<i>Her ne kadar o da bu halk içinde bir insan olsa da onun güzel tabiatını kimse dil ile söyleyemez.</i>
Ögememişsin anuñ sen cemâlin Bize bildürmemişsiz vaşf-ı hâlin (3136)	<i>Onun güzelliğini sen övememişsin. Onun mevcut hâlini bize bildirmemişsiniz.</i>
Ki meydânında 'ışkuñ nece biñ baş Başarımayup oldu hûrd u haşhâş (3211)	<i>Aşkın meydanında nice başlar, muvaffak olamayıp paramparça oldular.</i>
Tagıtdı kendüzini dêrşürimez Yüz urdı yatdı tarvanup turımaz (3240)	<i>Kendini dağıttı, toplayamaz. Yüzükoyun yattı, davranıp kalkamaz.</i>
Vedâ' êtdükde kuçdı bir birin berk Êdemez biri birin bir nefes terk (3629)	<i>Veda ederken birbirini sıkı sıkı kucakladılar. Birbirlerini bir nefes terk edemezler.</i>
Karalık şöyle göstermiş durur yüz Ki aq yüzi yüze yüz görimez göz (3727)	<i>Karanlık öyle bir çökmüştür ki, ak yüzüyle yüz yüze bakışılса bile göz onu göremez.</i>
Ne kişi kim anı göre gelürdi Gidemezdi kapılurdi kalurdi (3976)	<i>Kim ki onu görerek gelirse bir daha geri gidemez ona kapılıp kalırdı.</i>
Taşa kaldılar anuñ 'âlemine Bilimezler ki 'ışkuñ 'âlemi ne (4061)	<i>Onun hâline şaşırıp kaldılar. Aşkın hâlinin ne olduğunu da bilemezler.</i>
Siyâhuñ her cevâbını Turumtay İşitdi anlayumadı dedi vâ (4180)	<i>Turumtay, Siyah'ın her cevabını işitti fakat anlayamayarak "Vay!" dedi.</i>
Ne deñlü çok çeri gelürse yüz yüz Olımaz saña Rüstemler yüze yüz (4536)	<i>Ne kadar çok asker karşına çıkarsa çıksın, Rüstemler sana denk olamaz.</i>
Çıkarsa aña çıkmaz leşkeri yok Girürse şehre dañı turımaz çok (4597)	<i>Çıkarsa bile onun karşısına çıkamaz, askeri yok. Şehre girse dahi çok duramaz.</i>
Bu miskînüñ çü oldı gözleri tuş Turımadı oturdi oldı hāmūş (5530)	<i>Bu miskinın gözleri onu gördüğü için ayağa kalkamadı, oturup sessiz kaldı.</i>
Geliserdür baña karşı Boğa Han Gelicek hûd elümden iltemez cân (5539)	<i>Boğa Han bana karşı (hücum için) gelecektir. Fakat gelince benim elimden canımı alamaz!</i>
Başarımadi çok lenger bıraktı Yel ucından demür şu bigi ağıdı (6134)	<i>[Denize] Çok çapa bıraktı fakat başaramadı. Demir [çapa] rüzgârın peşi sıra su gibi aktı.</i>
Yiñemedi nece kim egdi burdı İletdi şişe bigi taşu urdı (6135)	<i>Eğip bükülen [gemi] dayanamadı ve [rüzgâr gemiyi] şişe gibi taşu çarptı.</i>
Dedi Âzâd elâ e şâh-zâde Yüriyimezüz ayruğ biz piyâde (6219)	<i>Azad, "Ey şehzade, dikkatli ol. Biz artık yaya yürüyemeyiz." dedi.</i>

Dirîgâ ki inşâf cârûsile Gönül hücresin kılamadum temîz (6922)	<i>Eyvah ki, insaf süpürgesiyle gönül odasını temizleyemedim.</i>
Hemân sâ‘atde ol Tûs oğlu Behrâm Kulakdan dutımadı gönli ârâm (7694)	<i>Hemen o anda Tus oğlu Behram’ın gönlü huzurunu kaybetti.</i>

Aşağıdaki beyitlerde yer alan kullanımlar ise “güç yetirememe” işlevinin yanında “elinden gelmeme, âciz kalma, çaresizlik” bildirmektedir:

Țurup girdi sarāya beñzi şaru Ne ola bilemez bu derde dârû (521)	<i>Benzi sararmış bir şekilde kalkıp saraya girdi. Bu derde neyin ilaç olacağını bilemez.</i>
Yüregi düpdübinden şarşılur yêr Acısından bulamaz Țuracak yêr (865)	<i>Kalbinin atışından yer sarsılır. Acısından duracak yer bulamaz.</i>
Nêce Rüstemler anuñ pençesine Doynamaz bir nefes işkencesine (2819)	<i>Nice Rüstemler onun pençesine ve işkencesine bir an bile doynamaz.</i>
Dañı ben şabr edemezven dêr ê yâr Oda düşdüm meded kııl baña zinhâr (2854)	<i>“Ey yâr! Artık ben sabredemem! Ateşe düştüm, aman bana medet eyle!” der.</i>
Bilimezdi ki n’ède n’eyleye hem Ki zañmına bir azcük êre merhem (3950)	<i>Ne yapıp edeceğini de bilemezdi ki yarası birazcık iyileşsin.</i>
Gör âñir degme gözler kim ola kör Göremez gerçi dâ’im dokınur nûr (3991)	<i>Gör işte, nice gözler kör olup göremez. Fakat nur onlara daima ulaşır.</i>
Siyâñ olmışdı ‘ışk denizine ğarğ Edemez gêcesin ü gündüzin fark (4096)	<i>Siyah, gecesini ve gündüzünü fark edemeyecek kadar aşk denizine batmıştı.</i>
Êrişdi bârî gerû şâhına ol Êrürümedi dermân âhına ol (4443)	<i>Bu durum karşısında tekrar şahına gitti. Ahına derman bulamadı.</i>
Yoruluban kanatları şeşerdi Konacağ yêr bulımazdı düşerdi (4573)	<i>Yorularak kanatları[nın] gücü kalmaz ve/çözülürdü. Konacak yer bulamayıp düşerdi.</i>
Gözedüp göremezdi Şâmı Şâmî Alurdi degme yêrden kâmi kâmi (4769)	<i>Şamlı dahi [nurdan ötürü] kendi şehri olan Şam’a bakıp göremez. [Bu nurdan ötürü] her yiğit değme yerlerden nasibine düşeni alır.</i>
Ne kılasın bilimez oldu güm-râh Yürisün bu deniz leşker seher-gâh (5278)	<i>Bu yolunu kaybetmiş kişi ne yapacağını bilemez oldu. “Bu deniz, seher vakti asker [misali] yürüsün.” [dedi.]</i>
Şabâñ oldu bular ayrılmazlar N’edüben n’eyleyesin bilimezler (6119)	<i>Sabah olmasına rağmen bunlar ayrılamazlar. Ne yapıp edeceklerini bilemezler.</i>
Bu yaña ðod dönemezven zârûret Ya kanı atama varmağa şûret (6213)	<i>Bir yandan bir yana dönemem. Babama ulaşmak için bir yol var mı?</i>
Qala bir kirpügi ucında ‘âciz Qalem banduramaz ola renge hergiz (6523)	<i>[Nakkaşlar onun resmini çizmeye niyet etse] Kirpiğinin ucunu çizmekte bile âciz kalırlar. [Onu çizmek için] Asla bir boyaya kalem bandıramazlar.</i>
Bir az gün kim içikdi şâha Behrâm Edemez oldu gönli ansuz ârâm (6650)	<i>Behram birkaç gün Şah’tan aman diledi. Onsuz gönlü huzura eremezdi.</i>

Ki sizden bileyidüm bir haber ben Bulmadum hayālinden eſer ben (7523)	<i>Keſke sizden bir haber alsaydım. Hayalinden bir iz bulamadım.</i>
Bilimez kankısından döndüre yüz Yā kankısıyla duta gönlini düz (7535)	<i>Hangisinden yüz çevireceğini, hangisiyle yakınlık kuracağını bilemez.</i>
Bu ortalıkda kalmıſ deng ü ‘âciz Birine söz veremez birine kız (7559)	<i>Burada ſaſkın ve âciz kalmıſ. Birine söz veremez, birine ise kızını veremez.</i>

Zarf-fiil ekiyle kaynaſmıſ olan *u-* tasvir fiili, aſağıdaki örneklerde “güç yetirememe” iſlevinin yanında “nasipsizlik, talihsizlik” iſlevlerinde kullanılmıſtır:

Melâ’ık biñ biñ ola “Tarriķū” dēr Ġulūsından ſığacak bulmaz yer (208)	<i>Binlerce melek “Tarriķū” der ve meleklerin kalabalığından ſığacak yer bulamaz.</i>
Eger bu gün göremezsem laţif kâmetini Kılam gerek ki kıyâmet gününe dek feryâd (1941)	<i>Bu gün nazik endamını göremezsem kıyâmet gününe dek feryat edeyim.</i>
Ŗonında ataya anaya haſret Öninde bulamaz ma ‘ſuķa fırsat (2152)	<i>Bir yandan anne babasına haſrettir, bir yandan sevdiğine [kavuşmaya] fırsat bulamaz.</i>
Velîkin ancılayın Ŗâdemî-zâd Durmadı olalı dünya bünyâd (2425)	<i>Fakat onun gibi Ŗademi tıynetli biri, dünya yaratılalı beri var olamadı.</i>
Çü senden meyl ola “Miſkâle zerre” Alıma kimsene miſkâle zerre (2778)	<i>Senden zerre kadar meyl olsa dahi, kimse senden zerre kadar bir ſey alamaz.</i>
Alımadum özinden bir haber ben Bulmadum izinden hiç eſer ben (7590)	<i>Kendisinden haber alamadım. İzinden de hiç eſer bulamadım.</i>

U- tasvir fiilinin aſağıdaki kullanımları *kıy-* fiilinin de yardımıyla “merhamet, acıma, vefa” iſlevleri bildirmektedir:

Meger bî-çâre ġâyet ſeſkatinden Saņa kıyamamıſ ırımıſ katından (1062)	<i>Meġer o biçare, ſeſkatinden ötürü sana kıyamamıſ ve yanından uzaklaſtırmıſ.</i>
Kıyamadum ki ben geldüm dēyeydüm Ki kaydum yemegün kaydın yēyeydüm (7204)	<i>Ben geldim demeye içim elvermedi. Uzaklaſtım, yemeğini nereden yiyecektim?</i>

U- tasvir fiilinin ſu kullanımında “güç yetirememe” iſlevinden hareketle temennide bulunulmuſ, dua edilmiſtir:

Ėremesün boyuñ servin yaman yēl Saņa yaġı olana olmasun ēl (986)	<i>Servi gibi olan boyuna kötü rüzgâr erişemesin. Sana düşman olan yer yurt bulamasın.</i>
--	--

U- tasvir fiilinin aſağıdaki kullanımı dikkate deġerdir. Bu kullanımda “yetmezlik” iſlevinden söz etmek mümkün deġildir. Burada “bir iſi doġal seyrinde yapma” anlamı vardır. Aſağıda görülen “ısırmazlar” yapısı, anlamsal olarak “ısırmazlar” yapısıyla aynıdır:

Yavuzı kim yıkamazlar yaparlar Eli kim ısırmazlar öperler (5293)	<i>[Doġal olan ſey budur ki,] Kötü ſeyi [iyi olsun diye] yıkamazlar, üstünü örterler. Eli de ısırmazlar, öperler.</i>
--	---

Aſağıdaki kullanımda ise “isteyerek bir iſi yapma veya yapmama”, “gönüllülük” iſlevleri ağır basmaktadır:

Doyamazvan bu çevre hâſâ zinhâr Bu zulmi kılmaya yağmacı Tatar (6070)	<i>Bu zulmü bana yağmacı Tatar bile etmemiſ olmasına raġmen ben senin cevrine asla doyamam.</i>
---	---

Hurşîd-nâme'de "güç yetirememe" işlevinin ifadesinde *u-* tasvir fiilinin yanı sıra *bil-* tasvir fiili de kullanılmıştır. *Bil-* tasvir fiilinin aşağıdaki örneklerde olumsuzluk işlevi bildiren "ne... ne..." sıralama bağlacıyla birlikte kullanımı "güç yetirememe" bildirmektedir:

Ne duta bildi yüzün görmege göz Ne aç a bildi hâlin şormağa söz (992)	<i>Ne yüzünü görmek için yüzüne bakabildi ne de hâlini sormak için söz açabildi.</i>
Ne kendü vara bilür şöhbetine Ne anı getüri bilür katına (2700)	<i>Ne kendi onun sohbetine gidebilir ne de onu makamına getirebilir.</i>
Ne kendüzin bilür ne hüd habîbin Ne derdin bulı bilür ne tabîbin (3071)	<i>Ne kendini bilir ne de sevdiğini. Ne derdini bulabilir ne de tabibini.</i>
Ne anda öglerin dëri bilürler Ne hüd hana haber vëri bilürler (4076)	<i>Orada ne akıllarını başlarına toplayabilirler ne de Han'a haber verebilirler.</i>

Aynı kullanımlar aşağıdaki örneklerde ise "güç yetirememe" işlevinin yanında "nasipsizlik" de bildirmektedir:

Ne dönüben gide bilür eline Ne yârı getüre bilür eline (2153)	<i>Ne dönüp şehrine gidebilir ne de yârı yanına getirebilir.</i>
Ne gönülüm anlayı bildi hayâlin Ne gözüm gözedü bildi cemâlin (7591)	<i>Ne gönülüm hayalini anlayabildi ne de gözüm güzelliğine bakabildi.</i>

Aşağıdaki örnekte *bil-* tasvir fiilinin soru edatıyla birlikte kullanımı da "güç yetirememe" işlevini ortaya çıkarmıştır:

Gör aña mâni' ola bildi mi çâh Nübüvvet geldi çâh içinde nâ-gâh (1084)	<i>Bak, ona (Hz. Yusuf'a) kuyu engel olabildi mi? Kuyunun içinde ansızın peygamberlik geldi.</i>
--	--

Diğer Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinde de sıklıkla rastlanan *bilme-* yapısının *Hurşîd-nâme*'de tek örneği mevcuttur. Bu kullanımda da "güç yetirememe" söz konusudur:

Veger ne kılma da 'vî urmağıl lâf Ki altun dike bilmez büriyâ-bâf (5226)	<i>İddiada bulunma ve lafetme! Hasırcı altın dikemez.</i>
--	---

Süreklilik Tasvir Fiillerinin Kullanımı

Hurşîd-nâme'de *tur-/dur-*, *gör-*, *gel-*, *kal-* ve *ko-* fiillerinin süreklilik işleviyle kullanıldığı tespit edilmiştir. *Tur-/dur-* tasvir fiili 6 örnekte *tur-*, 2 örnekte ise *dur-* şeklinde kullanılmıştır:

Deñeyelüm hele göre turalum Gêrûden n'êtdüğün şora turalum (2450)	<i>Hele bir dikkatle bakıp göreduralım. Yine ne yaptığını soraduralım.</i>
Uma turgıl ki bir gün nâ-gehânî Geliser vaktuğa ol şeh nihânî (2508)	<i>O şahın bir gün ansızın ve gizlice geleceğini ummaya devam et.</i>
Ne uzatmak gerek bili tursın Yâ kılduğ geçdi yâ kılı tursın (3502)	<i>Uzatmaya gerek yok, [aşk nasıl yaşanır] bilmektesin. Ya geçmişte yaşadın ya da hâlâ yaşamaktasın.</i>
Gönül cân bahçesinde uç a tursun Bizümle göz yumup hoş gece tursun (6689)	<i>Gönül, can bahçesinde uçadursun, [Behram] bizimle gece güzelce uyuyup sonra uyansın.</i>
Atağ anağ göre dursun cemâlün Ki bize key ganimetdür vişâlün (1140)	<i>Baban ve annen güzelliğini göredursun. Sana kavuşmak bize ganimettir.</i>

Bunu diyü dururken koptı bir yel Gemiye aldı gitdi nête kim seyl (6133)	<i>Bunu dediği sırada bir fırtına koptu. Bir sel gibi gemiye alıp gitti.</i>
---	--

Tur- tasvir fiilinin *ör-* (yükselmek, çıkmak) esas fiiliyle birlikte kullanımı (*örü tur-*) zamanla kalıplaşmış ve ortaya “ayağa kalkmak, ayakta durmak” anlamındaki birleşik fiil çıkmıştır. Bu birleşik fiil, *Hurşîd-nâme*’de sık kullanılmıştır:

Örü turdılar andan dêrdiler gül Çemenden lâlê vü reyhân u sünbül (1351)	<i>Oradan kalktılar ve yeşilliklerden gül, lale, reyhan ve sümbül topladılar.</i>
Örü tur erte yakındur ²⁴ gidelüm İrağ êt zahmeti râhat görelüm (1660)	<i>Kalk, sabah yakındır, gidelim. Zahmeti uzaklaştır, rahata erelim.</i>
Örü turdı şehir Şeh-zâd u Âzâd Ferâgat kayğudan u guşşadan şâd (2302)	<i>Sabahleyin Şehzade ile Azat kalktılar. Kaygıdan ve gamdan kurtulup mesut oldular.</i>
Örü turdı şolok dem şâh-bânû Sevinü vü güveni vü kıvanu (2917)	<i>O zaman hanımefendi sevinerek, güvenerek ve kıvanarak ayağa kalktı.</i>
Dedi bismillâh e ‘âşık örü tur Kıpuda size ma ‘şuk muntazırdur (2947)	<i>Dedi ki “Bismillah!”. “Ey âşık, ayağa kalk. Kıpıda seni maşuk beklemektedir.”</i>
Örü turdı dedi e Tanrı hâşî Seni sevmeyen olur Hakk’a ‘âşî (2964)	<i>Ayağa kalktı ve şöyle dedi: “Ey Tanrı’nın has kulu, seni sevmeyen Hakk’a asi olur.”</i>
Örü turdı vü düzdi kendüzini Dilini dutdı vü açdı gözünü (3167)	<i>Ayağa kalktı ve kendisine çekidüzen verdi. Dilini tutup gözünü açtı.</i>
Örü turdı Ferahşâd eydür e cân Çü gördüm ‘aqlum oldı deng ü hayrân (3266)	<i>Ferahşad ayağa kalkıp şöyle dedi: “Ey cân! Seni görünce aklım şaşkın ve hayran oldu.”</i>
Hemân dem borkin aldı yere urdı Diken bigi bıyığı örü turdı (4450)	<i>O anda kalpağını aldı yere vurdu. Bıyığı [hiddetten] diken gibi ayağa kalkmıştı.</i>
Getürdiler yedi yerde baş ²⁵ urdı Şehensâh anı gördi örü turdı (5728)	<i>Getirdiler, yerlere kapanıp temenna etti. Şahlar şahı onu görüp ayağa kalktı.</i>
Örü turdı vü gitdi h’âr u gam-nâk Yerine vardı koydı başına hâk (7696)	<i>Ayağa kalktı ve hüznü bir şekilde yerine gidip başına kara topraklar attı.</i>

Örü tur- birleşik fiilinin bir yerde takdim tehirli kullanımı dikkat çekmektedir:

Ola kim tapuğa gizli sözi var Yaluğuzdur turu örü katına var (2950)	<i>Belki sana gizli bir söz söyleyecektir. Yalnızdır, ayağa kalk ve ona git.</i>
---	--

Tur-/dur- tasvir fiili kadar sık kullanılmayan *gör-* tasvir fiili aşağıdaki örneklerde süreklilik bildirmektedir:

Ne buyursañ buyur fermân senüñdür El êrdi süre gör devrân senüñdür (2469)	<i>Ne buyursan buyur, ferman senindir. Elinin ulaştığı yerlerde devranını süregör, devran senindir.</i>
---	---

²⁴ Bu kelime Hüseyin Ayan’ın çalışmasında (1979, s. 190) “yakındar” şeklinde okunmuştur. Anlam gereği bu tasarrufla bulunulmuştur.

²⁵ Bu kelime Hüseyin Ayan’ın çalışmasında (1979, s. 345) “boş” şeklinde okunmuştur. Anlam gereği bu tasarrufla bulunulmuştur.

Elinden ne gelirse ède görsün Başını kanķı taş katıysa ursun (4411)	<i>Elinden ne geliyorsa yapadursun. Hangi taş sert ise başını ona vursun.</i>
---	---

Aşağıdaki örneklerde ise *gör-* tasvir fiili, “süreklilik” işlevinin yanında “tavsiye, öğüt” işlevlerinde kullanılmıştır.

Bu şüret saña kaluñ perdedür bil Yüzün görmek dilersen yırta görgil (2090)	<i>Bu suretin sana kalın bir perde olduğunu bil. Yüzünü görmek istersen onu yırtagör.</i>
Ögün dershür tağıt endişeyi sen Felekten öğrenü gör pîşeyi sen (2174)	<i>Aklını başına topla, endişeyi dağıt. Felekten bu sanatı öğrenegör.</i>
Olı gör dün ü gündüz ‘adle meşgöl Ki ‘adiller olur hażretde maķböl (6860)	<i>Gece gündüz adaletle meşgul oladur. Unutma ki adil kimseler Allah katında makbul olur.</i>
Ne deñlü var ise ikrām ü ‘izzet ķılı görüñ ki oldur ‘ayn-ı devlet (7305)	<i>Elinizden geldiğı kadar izzet ve ikramda bulunadurun. Unutmayın ki bu, saadetin ta kendisidir.</i>

Hurşîd-nâme’de daha çok “tezlik” işleviyle kullanılan *gel-* fiili (bk. *Tezlik Tasvir Fiillerinin Kullanımı*), aşağıdaki örneklerde ise “süreklilik” bildirmektedir:

Bize Akşāda evvel ol buyurdı Ki tırdı isteyü geldük bu yurdu (2416)	<i>Bize o (Hızır), evvelce Akşa’da buyurmuştu. Bundan dolayı kalktık, bu yurdu isteyedurduk.</i>
Ĥatā ‘ışķ olduğı yerde irādet Dilek ma ‘şūķuñ olı geldi ‘ādet (3125)	<i>Aşķın olduğı yerde iradeden bahsetmek hatadır. Maşķu dilemek, ādet hāline gelmiştir.</i>
Yağıları şımaķdur saña pîşe ‘Adū ķahr eyleyü geldüñ hemîşe (4871)	<i>Senin işin düşmanları kırıp geçirmektir. Sen daima düşmanları kahredurdun.</i>

Gel- tasvir fiili, aşağıdaki örneklerde ise *tur-/dur-* (ayağa kalkmak) esas fiili ile birlikte kullanılmıştır. Bu kullanımda süreklilik işlevinin kalıplaştığı görülmektedir. Zira *turu gel-/duru gel-* birleşik fiili de “ayağa kalkmak” anlamını taşımaktadır:

Ṭuru geldiler andan yürüdiler Şabā bigi şabāhın ērdiler (1685)	<i>Ayağa kalktılar ve oradan yürüdüler. Sabah yeli gibi sabah vakti eriştiler.</i>
Ṭuru geldi bu hādīm gitdi gērü Yöneldi ilerü vü yönü gērü (2491)	<i>Bu hizmetçi ayağa kalktı ve tekrar gitti. İleri doğru yöneldi fakat aklı arkadaydı.</i>
Teninde ne ki ķıl vardı ser-ā-ser Duru geldi ķamusı oldı hañçer (4350)	<i>Sanki tenindeki kıllar ayağa kalkarak bir hañçer hāline geldi.</i>

ķal- tasvir fiili ise *Hurşîd-nâme*’deki tek örnekte süreklilik işlevinde kullanılmıştır:

Ṭuru ķaldı biri sürdi birisi Bes andan bildiler oldur dirisi (5605)	<i>Biri [atını] sürdü, birisi öylece durdu. Artık kimin güçlü olduğunu bildiler.</i>
---	--

ķal- tasvir fiilinin metinde *tañ-* (şaşırmak) esas fiili ile birlikte zengin bir kullanımı vardır. Bu kullanımda süreklilik işlevinin kalıplaştığı görülmektedir. Zira *taña ķal-* birleşik fiili de “(çok) şaşırmak” anlamını taşımaktadır (krş. *şaşakal*⁻²⁶):

²⁶ *Şaşakal-* birleşik fiili için Güncel Türkçe Sözlük’te “çok şaşırmak, şaşkınlıktan ne yapacağını bilememek” (Türk Dil Kurumu, 2009, s. 1851) anlamı verilmiştir.

Bu kullar anda kim gelmişler idi Kızı görüp taña kalmışlar idi (1455)	<i>Oraya gelmiş olan hizmetçiler, kızı görüp şaşakalmışlardı.</i>
Gece vü gündüz étmezlerdi ārām Taña kalmışlar idi hās u ‘ām (2262)	<i>Gece gündüz rahata eremezlerdi. Bütün halk şaşakalmıştı.</i>
İkisi daḥı taña kaldı lardı Bu söze yüze ḥayrān oldılardı (2405)	<i>İkisi de şaşakalmışlardı. Bu söze ve yüze hayran olmuşlardı.</i>
Taña kalmış iken ḥāline anuḥ Şunar ol nüshayı eline anuḥ (2588)	<i>Onun durumuna şaşakalmışken o nüshayı (şiiir nüshasını) ona sundu.</i>
Ki ser-ḥoşlığı taña kalmış idi Bunun lutfına taña kalmış idi (3069)	<i>Sarhoşluğu tan vaktine kadar sürmüştü. Bunun cömertliğine şaşakalmıştı.</i>
Dönüp baş urdılar Ḥakk ḥazretine Taña kaldılar anuḥ kudretine (3222)	<i>Dönüp Hakk'a secde ettiler. Onun kudretine şaşakaldılar.</i>
Taña kaldılar anuḥ ‘ālemine Bilmezler ki ‘ışkuḥ ‘ālemi ne (4061)	<i>Onun ḥāline şaşakaldılar. Aşkın ḥālinin ne olduğunu da bilemezler.</i>
Şoḥ uci kıza kendü varduḡını Yüzün görüp çü taña kaldıḡını (4236)	<i>Nihayet kıza kendi gittiḡini, yüzünü görüp şaşakaldıḡını [anlattı.]</i>
Bu aḥvāle ḥalā’ik taña kalmış Yayılmış her biri bir yaña kalmış (5359)	<i>Bu duruma halk şaşakalmış. Her biri bir yana dağılıp gitmiş.</i>
Bu alķışa taña kaldı şehensāḥ Be-küllī ol yaña kaldı şehensāḥ (5960)	<i>Şahlar şahı bu duaya şaşırıp kaldı. Bütün [vücuduyla dönüp] o tarafa doğru baktı.²⁷</i>

Tezlik Tasvir Fiillerinin Kullanımı

Hurşîd-nâme’de tezlik işlevinde kullanılan tasvir fiillerinin başını *gel-* ve *vér-* çekmektedir. Bu fiillerden *gel-*, her ne kadar süreklilik ifade eden bir tasvir fiili olsa da metindeki kullanımları açık bir şekilde tezlik tasvir fiili görünümündedir. Bu tasvir fiillerinin zengin kullanımının yanı sıra *gör-* ve *ko-* fiillerinin de metinde tezlik tasvir fiili işlevinde kullanıldığı görülmektedir.

Gel- tasvir fiilinin aşağıdaki kullanımları “hemen vuku bulma; birdenbire, kolaylıkla, zorlanmadan olma” işlevleri bildirmektedir:

Gözüm gördükçe göñlüm taşa geldi Ḳavī sevdā buḥārī başa geldi (343)	<i>Gözüm gördükçe gözüm taşıverdi. Güçlü sevda buharı başımdan çıktı.</i>
Birazdan gördiler ḥışm ile sultān Çıka geldi elinde tiḡ-i ‘üryān (864)	<i>Biraz sonra sultanın öfke ile yalınkılıç çıkageldiḡini gördüler.</i>
Çıka geldükde gördiler ki şahrā Ne ḥayvān var ne insān var ne ḡavḡā (1617)	<i>Çıkageldiklerinde çölde ne hayvan ne insan ne de bir kargaşa gördüler.</i>

²⁷ Verilmiş olan bu örneklerin dışında *Hurşîd-nâme*’de şöyle bir kullanım da mevcuttur: *Tefekkür pîşesine talmış idi / Ol aslanuḥ taña kalmış idi* (*Tefekkür işine dalmıştı. O aslanın şaşkınlığı üzerindeydi.*) (5715). Burada görülen birleşik fiilde *tañ-* (şaşırmak) eylemi değil “*tañ*” (şaşılabacak şey) ismi mevcuttur. Bu ismin üzerine yönelme ekinin getirilmesiyle birleşik fiil oluşturulmuştur.

Yine nûruñ deñizi çoşa geldi Dükeli bulıt aña üşe geldi (1688)	<i>Yine nurun denizi çoşuverdi. Bütün bulutlar onun başına toplanıverdi.</i>
Yanıla geldi bu iklîme düşdi Ki 'ışka baş koşaldan 'aklı şaşdı (1846)	<i>Yanılıvererek bu diyara düştü. Aşka uğrayalı aklı şaştı.</i>
Halâ'ik uykudan uyana geldi Şanasın ehl-i küfr imāna geldi (1869)	<i>Bütün halk uykudan uyanıverdi. Sanki küfür ehli imana geldi.</i>
Dédi ol ƙal'a kim gördün yücelmiş Şu yüzinden gemi egridü gelmiş (2231)	<i>"[Rüyanda] O kalenin göğe kadar çıkmış olduğunu ve denizden gemilerin kaleyi kuşatıvermiş olduğunu gördün." dedi.</i>
Ferahşaduñ yüregi taşa geldi Varurak ol yazulu taşa geldi (2331)	<i>Ferahşad'ın yüreği taşıverdi. Yavaş yavaş o yazılı taşın olduğu tarafa geldi.</i>
İki gözi şolok dem tolı geldi Yanağındağı güller şola geldi (2593)	<i>O anda iki gözü doluverdi. Yanağındaki güller soluverdi.</i>
Şolok sā'at yüregi taşta geldi Sevü mevci başından aşa geldi (2749)	<i>O anda yüreği taşıverdi. Sevgi dalgası başından aşıverdi.</i>
Çü gördiler anı kim düşe geldi Halâyık cümle anda üşe geldi (3896)	<i>Onun düşüverdiğini gördüler. Bütün halk başına toplanıverdi.</i>
Yanına üşe geldiler Siyāhuñ Göge érürdiler gül-bankın āhın (3967)	<i>Siyah'ın yanına toplanıverdiler ve ah ve iniltilerini göğe çıkardılar.</i>
Üşe gelmiş ne deñlü var ise kuş Ağaçlar başına vü şöyle hāmüş (4094)	<i>Ne kadar kuş ve ağaç varsa böyle sessizce başına toplanıvermiş.</i>
Çü okıtdı bitisini Boğa Han Tola geldi şolok dem gözleri ƙan (4447)	<i>Boğa Han mektubunu okuttuğu için o anda gözleri kan doluverdi.</i>
Tola geldi şolok dem gözleri yaş Dédi bağıruñ demür midür yāhūd taş (6249)	<i>O anda gözleri yaş doluverdi. "Bağrın demir midir yoksa taş mıdır?" dedi.</i>
Kaçan ol ƙutıdan ƙaldurdu şukƙa Çıka geldi içinden la'l hokƙa (7347)	<i>O kutudan kumaş parçasını kaldırınca içinden lal renkli hokka çıkıverdi.</i>

Vér- tasvir fiilinin aşağıdaki kullanımları da “hemen vuku bulma, birdenbire olma, kolaylıkla olma” işlevleri bildirmektedir:

Dédi é daya sözüm var senünle Ben eydi véreyin bir bir sen anla (636)	<i>"Ey süt anne, sana bir şey söyleyeceğim. Ben bir bir söyleyivereyim, sen anla." dedi.</i>
Dédi hādım gelün şehre varalum Size bir hoş oda bulı vèrelüm (2406)	<i>Hizmetçi, "Gelin şehre gidip size güzel bir oda buluverelim." dedi.</i>
Bu işün sen kabûl eyle sevābın Bu gece ilti vér şî'rün cevabın (2610)	<i>Bu işin sevabını sen kabul eyle. Bu gece şiirin cevabını götürüver.</i>
Gérü vakt olduğı dem tırdı vardı Ferahşāda bu şî'ri iltü vèrdi (2757)	<i>Tekrar vakit geldiği zaman kalktı ve gitti. Ferahşad'a bu şiiri götürüverdi.</i>
Ƙoyu vèrdiler anı hana gitdi 'Acebdür cāna geldi yana gitdi (5534)	<i>Onu bırakıverdiler, Ferahşad'a gitti. Şaşılacak şey, canlandı fakat yine kendini kaybetti.</i>

Qalanının kimini qoyı vèrdi Kimi kim anda qaldı nesne vèrdi (5751)	Geri kalan kimselerin bazılarını bırakıverdi. Orada kalanlara da hediyeler verdi.
--	--

Vèr- tasvir fiili, yukarıdaki işlevlerinin yanında emir kipinin de katkısıyla “kuvvetli istek, dua, temenni” işlevlerinde de kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitlerde bu işlev göze çarpmaktadır:

Beni benüm elümden kurtarı vèr Mübeddel kıl beni al u seni vèr (136)	Beni, benim elimden kurtarıver. Değiştir; beni al ve seni ver.
Bakarsın kıamusının sözine sen Likānı gösteri vèr gözüne sen (255)	Sen hepsinin sözüne değer verirsin. Onların gözüne cemalini de gösteriver.
Çü evvel senden işitdüm sözünü Girü sen gösteri vèrgil yüzünü (1860)	Çünkü öncelikle senden onun sözünü işittim. Tekrar yüzünü gösteriver.
Bu sözler hādime hoş geldi yavlaq Naşibin arturı vèrsün dedi Hāq (2582)	Bu sözler hizmetçiye çok hoş geldi. “Allah nasibini artırıversin.” dedi.
Qamu kılların sultān-ı ekber Murādın eyleyü vèrgil müyesser (3488)	Ey en büyük sultan! Bütün kıllarının muradını onlara nasip eyleyiver!
Düşüm mi yā ögüm mi yā hayālüm Ne hāldür bildürü vèr başa hālüm (3653)	Bu düş müdür, aklımın bir oyunu mudur, yoksa hayal midir? Bu nasıl bir hāldir, bana bildiriver.
Vezir eydür yigit ögüñi dèrgil Nèce gördün bize gösterdi vèrgil (4167)	Vezir şöyle söyler: “Yiğit, aklını başına al! Ne gördüysen bize de gösteriver!”
Ayak baş ilti vèr işümi başa Veger ne ölürem eyle temāşā (4278)	Buraya gel ve işimi hallediver. Eğer ölürsem beni seyret.
İlāhî gördüğünü düşde Hurşid Öñinde gösteri vèr kıлма nevmiğ (6777)	Allah’ım! Hurşid’in rüyada gördüğünü önüne çıkarıver! Onu ümitsiz kıлма!

Gör- tasvir fiilinin aşağıdaki kullanımları da yine “hemen vuku bulma; birdenbire, kolaylıkla, zorlanmadan olma” bildirmektedir:

Qayurmağıl gèrü fırsat senüñdür Ŧuru gör uru gör ruşat senüñdür (4872)	Çekinme, artık fırsat senindir. Ayağa kalkıp vuruver, izin senindir.
Seher yeli bigi her dem-be-dem dem Urı gör ‘ālem olsun şād u hürrem (6438)	Seher yeli gibi her vakit esiver ki, ālem şen ve bahtiyar olsun.

Qo- tasvir fiili de *Hurşid-nāme*’de geçtiği tek beyitte yine “hemen vuku bulma; birdenbire, kolaylıkla, zorlanmadan olma” işlevlerinde kullanılmıştır:

Müselsel hatt ile yaza kıomışlar Dımışkî tığ ile qaza kıomışlar (1628)	Birbirine bağı olan harfler ile yazıvermişler. Şam kakması kılıç ile nakşedivermişler.
---	---

Sonuç

Anlamı üzerinde taşıyan esas fiillere bazı zarf-fiil eklerinin yardımıyla eklenerek onları çeşitli yönlerden tasvir eden, bu tasvir etmenin bir sonucu olarak da söze bir incelik, anlatıma bir çeşitlilik kazandıran tasvir fiilleri, kaynaklarda “yeterlilik”, “süreklilik”, “tezlik”, “yaklaşma” ve “uzaklaşma” fiilleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tasvir fiilleri her ne kadar öncü işlevlerinden hareketle bu şekilde isimlendirilmiş olsa da, bunlar, çok çeşitli işlevler bildirmeleriyle dikkat çekmektedir. Bu işlevsel zenginlik Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa’nın *Hurşid-nāme* (*Hurşid ü Ferahşād*) adlı eserinde de izlenebilmektedir.

Tasvir fiillerinin işlevsel zenginliğini ortaya koymak amacıyla hazırlanan bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Köktürkçe döneminden itibaren tespit edilebilen yeterlilik fiilleri, zengin bir işlevsel görünüme sahiptir. *Bil-*, Karahanlı Türkçesinden itibaren zarf-fiil ekiyle kaynaşmış olan *u-*, *al-*, *bol-* ve *boltuk-* tasvir fiilleri, tarihsel süreç içerisinde yeterlilik tasvir fiilleri olarak “yeterlilik, yetenek, yetmezlik, ihtimal, rica, izin, tavsiye...” gibi pek çok işlevde kullanılmıştır.

2. Köktürkçe döneminden itibaren tanıklanan süreklilik fiilleri ise yapısal çeşitlilikleriyle dikkat çekmektedir. Pek çok kullanımı süreklilik işlevini ortaya koyan *tur-/dur-*, *kal-*, *kör-/gör-*, *kel-/gel-*, *ko-/koy-*, *bar-/var-*, *yöri-/yoru-/yürü-* tasvir fiilleri; “tavsiye, öğüt, istek” gibi farklı işlevler de bildirebilmekte, bunun yanında *örü tur-* (ayağa kalkmak), *туру gel-* (ayağa kalkmak) ve *таңа қал-* (çok şaşırmak) gibi kalıplaşmış birleşik fiiller de oluşturabilmektedir.

3. Tezlik ifade eden tasvir fiilinin ilk yazılı örnekleri de Köktürkçe döneminde tespit edilmiştir. Bu dönemde yalnızca *bër-* (>*ver-*) şeklinde kendini gösteren tezlik fiili, takip eden tarihî dönemlerde çeşitlilik kazanmıştır. *Kör-* (>*gör-*), *al-*, *kel-* (>*gel-*), *kop-*, *ko-/koy-* ve *bar-* fiilleri, yer yer tezlik işlevinden sıyrılarak “kesinlik, kuvvetli istek, rica, dua, temenni” gibi işlevlerde de kullanılmıştır.

4. Yaklaşma ifade eden tasvir fiili de ilk kez Köktürkçe döneminde ortaya çıkmıştır. *Bar-* (>*var-*) fiilinin bu dönemde yaklaşma bildirdiğini söyleyen kaynaklar vardır. Karahanlı Türkçesi döneminde ise *yaz-* fiili, yaklaşma işlevini barındıran bir tasvir fiili olarak teşekkül etmiş, sonraki tarihî dönemlerde de sıklıkla kullanılmıştır. Bu tasvir fiillerinin dışında *tur-* (>*dur-*) ve *bar-* tasvir fiillerinin de bazı örneklerde yaklaşma bildirdiği kaynaklarda zikredilmiştir.

5. Diğer tasvir fiilleri kadar işlek bir kullanıma sahip olmayan ve *git-* fiilinin kalıplaşmasıyla teşkil edilen uzaklaşma tasvir fiili ise, Eski Anadolu Türkçesine özgü biçimlendendir ve geleceğe dönük bir süreklilik bildirmektedir.

6. Çalışmamıza kaynaklık eden *Hurşîd-nâme* adlı eserde toplam 166 adet tasvir fiili kullanılmıştır. Bu tasvir fiillerinin 83’ü (%50’si) yeterlilik tasvir fiilleridir. Eserde *bil-* ve zarf-fiil ekiyle kaynaşmış olan *u-* tasvir fiilleri, yeterlilik tasvir fiilleri olarak dikkat çekmektedir. Bu tasvir fiillerinden *bil-* fiili, “güç yetirme”, “güç yetirememe”, “nasipsizlik, talihsizlik” işlevlerinde kullanılmıştır. Zarf-fiil ekiyle kaynaşmış olan *u-* tasvir fiili ise “güç yetirememe”, “elinden gelmeme, âciz kalma”, “nasipsizlik, talihsizlik”, “merhamet, acıma”, “temenni, dua”, “bir işi doğal seyrinde yapma” ve “gönüllülük” gibi çeşitli işlevlerde kullanılmıştır. Bu işlevlerden “güç yetirememe” işlevi 35 farklı yerde tanıklanmıştır. Toplam kullanımın %21’ine tekabül eden bu kullanım, metindeki en işlek kullanımdır.

7. *Hurşîd-nâme*’de süreklilik tasvir fiili olarak kullanılan yardımcı fiiller *tur-/dur-*, *gör-*, *gel-* ve *kal-* fiilleridir. Metinde 43 kere kullanılan bu tasvir fiillerinin hepsi süreklilik işlevini ortaya koymaktadır. *Gör-* tasvir fiilinin süreklilik işlevinin yanında “tavsiye, öğüt” işlevlerinde kullanıldığı da tespit edilmiştir. Ayrıca süreklilik tasvir fiilleriyle kurulmuş ve kalıplaşmış olan *örü tur-* (ayağa kalkmak), *туру gel-* (ayağa kalkmak) ve *таңа қал-* (çok şaşırmak) birleşik fiilleri de dikkat çekmektedir.

8. *Hurşîd-nâme*’de tezliğin ifadesinde kullanılan en işlek fiil, *gel-* tasvir fiilidir. Metinde 40 yerde kullanılan tezlik fiillerinin %50’sini (20 adet) *gel-* fiili oluşturmaktadır. Bu tasvir fiilinin yanında *vër-* tasvir fiili de metinde işlek bir kullanıma sahiptir. Ancak *vër-* tasvir fiili,

metinde “birdenbire olma” işlevinden ziyade “kuvvetli istek, dua, temenni” işlevlerinde kullanılmıştır. Bu tasvir fiillerinin yanında *gör-* ve *ko-* fiilleri de birkaç örnekte tezlik fiili görünümündedir.

9. Yukarıda zikredilen bulguları, tablolar hâlinde dikkatlere sunmak faydalı olacaktır:

Tablo 1: Yeterlilik Tasvir Fiilleri

Tasvir Fiili	İşlev	Kullanım	Toplam
Bil-	Güç yetirme	4	83
	Güç yetirememe	9	
	Nasipsizlik, talihsizlik	4	
U-	Güç yetirememe	35	
	Elinden gelmeme, âciz kalma	19	
	Nasipsizlik, talihsizlik	7	
	Merhamet, acıma	2	
	Temenni, dua	1	
	Bir işi doğal seyrinde yapma	1	
	Gönüllülük	1	

Tablo 2: Süreklilik Tasvir Fiilleri

Tasvir Fiili	İşlev	Kullanım	Toplam
Tır-	Süreklilik	6	43
	Örü tır- (Kalıplaşma)	12	
Dur-	Süreklilik	2	
Gör-	Süreklilik	2	
	Tavsiye, öğüt	4	
Gel-	Süreklilik	3	
	Turu gel- (Kalıplaşma)	3	
Kal-	Süreklilik	1	
	Taşa kal- (Kalıplaşma)	10	

Tablo 3: Tezlik Tasvir Fiilleri

Tasvir Fiili	İşlev	Kullanım	Toplam
Gel-	Hemen vuku bulma, birdenbire olma, zorlanmadan olma	20	40
Vér-	Hemen vuku bulma, birdenbire olma, zorlanmadan olma	6	
	Kuvvetli istek, dua, temenni	9	
Gör-	Hemen vuku bulma, birdenbire olma, zorlanmadan olma	3	
Ko-	Hemen vuku bulma, birdenbire olma, zorlanmadan olma	2	

Kısaltmalar

ABH : Aç Bars Hikâyesi
AD : Ahmedî Dîvânı
ADD : Ahmed-i Dâî Dîvânı

AH	: Atebetü'l-Hakâyık
AM	: Ahmed'in Mevlid'i
AY-I	: Altun Yaruk I. Kitap
AY-VI	: Altun Yaruk VI. Kitap
B	: Batı
BD	: Bâkî Dîvânı
BK	: Bilge Kağan Yazıtı
bk.	: bakınız
CC	: Codex Cumanicus
Çev.	: çeviren
D	: Doğu
DEH	: Dehnâme
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DK	: Dede Korkut
DLT	: Dîvânu Lugâtî't-Türk
G	: Güney
GN	: Garîb-nâme
GT	: Gülistân Tercümesi
GÜ	: Gül ü Nevrûz
Haz.	: hazırlayan
IB	: İrk Bitig
HB	: Hüseyin Baykara Dîvânı
HN	: Hurşîd-nâme
HŞ	: Hüsrev ü Şîrîn
HT-KT	: Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümesi
İM	: İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin
K	: Kuzey
KB	: Kutadgu Bilig
KE	: Kısasü'l-Enbiyâ
Kİ	: Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk
KK	: El-Kavânînü'l-Küllîyye li-Zabtî'l-Lugati't-Türkiyye
KMT	: Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî
krş.	: karşılaştırınız
KT	: Köl Tigin Yazıtı
KT-R	: Kur'an-ı Kerim Tercümesi-Rylands Nüshası
KT-TİEM	: Kur'an-ı Kerim Tercümesi-Türk ve İslam Eserleri Müzesi Nüshası
LD	: Mevlânâ Lutfî Dîvânı
ME	: Mukaddimetü'l-Edeb
ME-PY	: Mukaddimetü'l-Edeb (Paris ve Yozgat Nüshaları)
MG	: Münyetü'l-Guzât
MM	: Mu'inü'l-Mürîd
MN	: Marzubân-nâme Tercümesi
MS	: Mevlânâ Sekkâkî Dîvânı
NF	: Nehcü'l-Ferâdis
PKPH	: Prens Kalyanankara ve Papamkara Hikâyesi
s.	: sayfa
SGT	: Sîbîcâbî'nin Gülistân Tercümesi
ŞH	: Şiban Han Dîvânı
ŞMM	: Şâh Meşreb Menâkıb-nâmesi

ŞU	: Şine-Usu Yazıtı
T	: Tonyukuk
TDK	: Türk Dil Kurumu
Uyr.	: uyarlayan
vd.	: ve diğerleri
YE	: Yûsuf Emîrî Dîvânı
YED	: Yûnus Emre Dîvânı

Kaynakça

- Akar, A. (2018). *Oğuzların dili Eski Anadolu Türkçesine giriş* (4. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aksan, D. (2015). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim (1. 2. 3. ciltler)* (6. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, R. R. (2006). *Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki – Atebetü'l-Hakayık* (3. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, R. R. (2008). *Yusuf Has Hacib – Kutadgu Bilig* (2. Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Argunşah, M. (2017). *Çağatay Türkçesi* (4. Baskı). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Argunşah, M., Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Argunşah, M., Sağol Yüksekaya, G. (2017). *Karahanlıca Harezmce Kıpçakça dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ata, A. (2019a). *Karahanlı Türkçesinde ilk Kur'an tercümesi (Rylands nüshası, giriş-metin-notlar-dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ata, A. (2019b). *Rabgüzî - Kıssaşü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) giriş-metin-dizin [1. cilt]*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ayan, H. (1979). *Şeyhoğlu Mustafa - Hurşîd-nâme (Hurşîd ü Ferağşâd) (inceleme-metin-sözlük-konu dizini)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ayazlı, Ö. (2012). *Altun Yaruk Sudur VI. kitap*. İstanbul: TDK Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin grameri* (9. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (1963). *Türkçe dilbilgisi*. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.
- Brockelmann, C. (1954). *Osttürkische grammatik der Islamischen litteratur-sprachen mittelasians*. Leiden: Brill.
- Caferoğlu, A. (1931). *Abû Hayyân – Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Daşdemir, M. (2014). *Oklama yöntemiyle Türkçenin yapısal-işlevsel söz dizimi*. Erzurum: Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık.
- Demir, N. (2004). Eski Türkiye Türkçesinde tasvir fiilleri. *Zeynep Korkmaz Armağanı*. Ankara: TDK Yayınları, 103-116.
- Deny, J. (2012). *Türk dil bilgisi*. (Elöve, A. U. Çev.; Benzer, A. Uyr.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Eckmann, J. (2013). *Çağatayca el kitabı* (Karaağaç, G. Çev.) (6. Baskı). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Eckmann, J. (2017). *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi üzerine araştırmalar*. (Sertkaya, O. F. Haz.) Ankara: TDK Yayınları.
- Ediskun, H. (1992). *Türk dilbilgisi* (4. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Efendioğlu, S. (2019). *Mevlânâ Lutfî – Gül ü Nevruz (dil incelemesi-metin ve aktarma-gramatikal dizin-tıpkıbasım)*. Erzurum: Eser Yayınları.
- Eker, S. (2019). *Çağdaş Türk dili* (12. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eraslan, K. (1999). *Mevlâna Sekkâkî divanı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Ankara: TDK Yayınları.

- Ercilasun, A. B., Akkoyunlu, Z. (2015). *Kâşgarlı Mahmud – Dîvânü Lugâtî't-Türk (giriş-metin-çeviri-notlar-dizin)* (2. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Erdal, M. (2004). *A grammar of old Turkic*. Leiden: Brill.
- Erdal, M. (2013). Tezlik fiilinin kaynağı. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Semih Tezcan'a Armağan)*, 13 (13), 169-173.
- Erdem Uçar, F. M. (2016). Çağatay Türkçesinde tasvir fiilleri. *Türkbilig*, 32, 21-56.
- Ergene, O. (2017). *Sibîcâbî - Gülîstan tercümesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.
- Ergönenç Akbaba, D. (2015). Standart Türkiye Türkçesinde tasvir fiillerinin zaman çizgisindeki yeri. 7. *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri 16-18 Ekim 2014 (1. Cilt)* (s. 579-593). Elâzığ: Fırat Üniversitesi Basımevi.
- Gabain, A. v. (1953). Türkçede fiil birleşmeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 1, 16-28.
- Gabain, A. v. (2000). *Eski Türkçenin grameri* (Akalin, M. Çev.) (3. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gulcalı, Z. (2015). *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan Aç Bars Hikâyesi (metin-çeviri-açıklamalar-dizin)* (2. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Gülüm, E. (2021). *Ahmedî Dîvânı (inceleme-tenkitli metin-tıpkıbasım)*. (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi. (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>)
- Güner, G. (2008). *Karahanlı Türkçesinde fiil*. (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi. (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>)
- Güner, G. (2013). *Kıpçak Türkçesi grameri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (2000). *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve dil hususiyetleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (2013). *Karahanlı Türkçesi grameri* (4. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (2016). *Türk dilinde yapı bakımından fiiller (en eski Türkçe metinlerden zamanımıza kadar -yazı dilinde-)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Hamilton, J. R. (2020). *Budacı İyi Kalpli ve Kötü Kalpli Prens masalının Uygurcası – Prens Kalyāṇamkara ve Pāpamkara hikâyesi* (Korkut, E. ve Birkan, İ. Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1972). *Türkçenin söz dizimi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hengirmen, M. (1995). *Türkçe dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- İlhan, N. (2001). Birleşik fiil kuruluşunda a-ı-u ünlüleri. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2001/II (596), 177-182.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin dil bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karaağaç, G. (2020). *Mevlânâ Lutfî - Dîvân*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kara, F. (2011). Bil- tasvir fiilinin işlevleri. *Turkish Studies*, 6 (1), 1421-1438.
- Karahan, L. (2023). *Türkçede söz dizimi* (29. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karamanlıoğlu, A. F. (2019). *Seyf-i Sarayî – Gülîstan tercümesi (Kitâb Gülîstan bi't-Türkî)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karasoy, Y. (1998). *Şiban Han Dîvânı (inceleme-metin-dizin-tıpkıbasım)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Koç, N. (1990). *Yeni dilbilgisi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (1959). Türkiye Türkçesinde 'iktidar' ve 'imkân' gösteren yardımcı fiiller ve gelişmeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 7, 107-124.

- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri - şekil bilgisi* (3. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017a). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü* (5. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017b). *Şeyhoğlu Sadre'd-dîn Mustafâ – Marzubân-nâme tercümesi (Destûr-ı Şâhî)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kök, A. (2004) *Karahanlı Türkçesi satır-arası Kur'an tercümesi (TIEM 73 1v-235v/2) (giriş-inceleme-metin-dizin)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Köktekin, K. (2007). *Yusuf Emirî Divanı (giriş-inceleme-tenkitli metin-sözlük-tıpkıbasım)*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Köktekin, K. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi* (2. Baskı). Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Köktekin, K. (2013). *Yûsuf Emirî – Dehnâme (inceleme-metin-dizin-tıpkıbasım)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kuş, B. (2018a). *Tarihî Türk lehçelerinde tasvir fiilleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
- Kuş, B. (2018b). Tasvir ek fiilinin yapısı. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 62, 73-82.
- Küçük, S. (2011). *Bâkî Dîvânı (tenkitli basım)* (2. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Mahmut b. Ali (2014). *Nehcü'l-Ferâdis [Uşmağların Açık Yolu (Cennetlerin Açık Yolu)]*. (Tıpkıbasım ve çeviri yazı: Janos Eckmann, Yayımlayanlar: Semih Tezcan ve Hamza Zülfikar, Dizin-Sözlük: Aysu Ata). Ankara: TDK Yayınları.
- Orkun, H. N. (2011). *Eski Türk yazıtları (birleştirilmiş 3. baskı)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özçamkan Ayaz, G. (2023). *Zemahşerî – Mukaddimetü'l-Edeb - Paris ve Yozgat nüshaları (giriş-metin-dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özçelik, S. (2002). Tasvir fiillerinde kullanılan ekler üzerine. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2002/II (610), 820-824.
- Özçelik, S. (2022). *Dede Korkut -Dresden yazması- metin, dizin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özmen, M. (2017). *Ahmed-i Dâ'î – Divan*. Ankara: TDK Yayınları.
- Öztürk, E. (2021). *Eski Anadolu Türkçesi el kitabı* (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Öztürk, M. R. (2021). *Ahmed'in Mevlid'i (giriş-inceleme-tenkitli metin-dizin)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
- Sağol, G. (1993). *Harezmi Türkçesi satır arası Kur'an tercümesi (giriş, metin, sözlük ve tıpkıbasım)*. Cambridge: Harvard Üniversitesi Yakınoğlu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Şahin, H. (2000/2001). Kutadgu Bilig'de tasvirî fiiller. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 95-105.
- Şahin, H. (2002). Tezlik fiilinin dilimizde gösterdiği çeşitlilikler. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 139, 249-253.
- Şahin, H. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi* (5. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şemseddin Sami (2015). *Kamus-ı Türkî* (2. Baskı) (Yavuzarslan, P. Haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Taş, İ. (2023). Kutadgu Bilig'de -sa bol- yapısı hakkında. *BURANA – Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 43-51.
- Tatçı, M. (2020). *Yûnus Emre Dîvânı* (5. Baskı). İstanbul: H Yayınları.
- Tekin, T. (2013a). On Uigur {-gAlI} bol-, {-gAlI} boltuk-. *Makaleler 2 – Tarihî Türk Yazı Dilleri* (Yılmaz, E., Demir N. Haz.). Ankara: TDK Yayınları, 483-489.
- Tekin, T. (2013b). *İrk Bitig*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, T. (2014). *Orhon Yazıtları* (5. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.

- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Toparlı, R. (2017). *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin* (2. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Toparlı, R. ve Argunşah, M. (2014). *İslâm - Mu'înü'l-Mürîd* (2. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Toparlı, R., Çögenli, M. S., Yanık, N. H. (1999). *El-Kavânînü'l-Küllîyye li-Zabtî'l-Lügati't-Türkiyye*. Ankara: TDK Yayınları.
- Toparlı, R., Çögenli, M. S., Yanık, N. H. (2000). *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Türkçe sözlük* (10. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Türk, V., Doğan, Ş., Şerifoğlu, Y. (2013). *Eski Anadolu Türkçesi dersleri* (2. Baskı). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Uğurlu, M. (1987). *Münyetü'l-Guzât*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Uysal, İ. N. (2012). Çikagel- fiili üzerine. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, CII (725), 346-355.
- Uysal, İ. N. (2013). Gel- fiilinin Eski Anadolu Türkçesinde tezlik yapma işlevi. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, CV (739), 70-77.
- Ünlü, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi satır-arası Kur'an tercümesi (TİEM 235v/3-450r7) (giriş-metin-inceleme-analitik dizin)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yavuz, K. (2000). *Âşık Paşa – Garib-nâme (I/1, I/2, II/1, II/2)*. İstanbul: TDK Yayınları.
- Yavuz, K. (2010). Şeyhoğlu. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 39, 88-89.
- Yıldırım, T. (2021). *Hüseyin Baykara – Dîvân*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yüce, N. (2014). *Ebul Kâsım Cârullâh Maḥmūd bin 'Omar bin Muḥammed bin Aḥmed Ez-Zamaḥşarî El-Ḥ'ārizmî – Mukaddimetü'l-Edeb (Ḥ'ārizm Türkçesi ile tercümeli Şuṣter nüshası* (3. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Zieme, P. (1996). *Altun Yaruq Sudur: Vorworte und das erste Buch (Berliner Turfantexte XVIII)*. Berlin: Berlin Branderburgische Akademie der Wissenschaften Akademienvorhaben Turfanforschung.